

Túróczy Zoltán

1893–1971

„Túróczy Zoltán”, in: *„Serkenj fel, aki aluszol!” A magyar evangélikus ébredés kiemelkedő egyéniségei a 20. században*, Hermeneutikai Kutatóközpont – Evangélikus Belmisszói Baráti Egyesület, 2010, 29–67. old.

TÚRÓCZY ZOLTÁN ÉLETE ÉS SZOLGÁLATA

Fabiny Tibor⁸

I. AZ ÉLETPÁLYA

1893. október 23-án született a Borsod megyei Arnóton Túróczy Pál⁹ lelkipásztor és felesége, Czékus Erzsébet¹⁰ gyermekeként.

Első püspöki székhelyében így vallott ősei örökségéről:

„Dédapám, Bauhofer György¹¹ budai lelkész pietizmusa, nagyapám, Czékus István vasenergiája, és édesapám, a volt ózdi esperes-lelkész olt-hatatlan vágya a misszió és a szétszórta hívek összegyűjtése iránt: mindez a magam munkájából sem hiányozhat.”¹²

Az ózdi elemi iskola, majd a rozsnói evangélikus főgimnázium után a pozsonyi Teológiai Akadémián végezte tanulmányait. Ezekről az 1911 és 1914 közötti évekről viszonylag kevés adat áll rendelkezésünkre. Az egyik saját későbbi vallomása:

„Én rajongásig szeretem az evangélikus egyházamat. És mégis azt kell mondanom, hogy amivé lelkileg lettem, azzá nem az egyházam által lettem. Pedig olyan családban nevelkedtem fel, mely emberemlékezet óta mindig papi generációkat adott. Pedig olyan iskolába jártam, mely az egyház emlékjén tartott bennünket. Pedig olyan teológiát végeztem, melyből áldott,

⁸ Az előadás első része (I.) édesapám írásának rövidített kivonata, így az itt következő tanulmány végső soron közös alkotásunk: Lásd: id. Fabiny Tibor „Túróczy Zoltán életútja”, in: Cserháti Péter, Fabiny Tamás, id. Fabiny Tibor, ifj. Fabiny Tibor, Ittész András, Mirák Katalain, Tekus Ottó, Tekusné Paveszka Ida (szerk.) *Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971)*, Budapest, MEVISZ, 2002, 13–77. old.

⁹ Túróczy Pál (1852–1924) arnóti, majd ózdi lelkész, a Hegyaljai Esperesség főesperese. Szülei: Túróczy András és Schubert Júlia.

¹⁰ Czékus Erzsébet (1863–1915). Szülei: Czékus István (1818–1890) tiszakerületi püspök és Bauhofer Vilma.

¹¹ Bauhofer György (1806–1864), somorjai, majd budavári lelkész, esperes, egyháztörténész, egyetemes levéltáros.

¹² Evangélikus Országos Levéltár (Ezentúl: EOL) Tiszai Evangélikus Egyházkerület (Ezentúl: TEEK) Levéltár (Ezentúl: Lt.) III. 17. doboz

nagy emberek kerültek ki – és én mégis betöltöttem a huszadik évemet, de még nem olvastam a bibliát. Emlékszem jól, hogy huszonegy éves teológus koromban nem tudtam sehogy sem megérteni, hogy mi a megtérés és mi a keresztyén tapasztalat. És ha akkor a Diákszövetség¹³ felekezeti egyesületének képviselője meg nem találja az utat a pozsonyi teológiához és ott egy tejjefes arcú gyerekhez, és el nem csalogatja azt konferenciákra, honnan elszökik, meg megint visszatér, s ha azután falusi csendes magányomban rám nem talál a Bethánia¹⁴, s evangelizáló lendületével magával nem sodor, akkor aligha leszek az, ami vagyok. Nem könnyű ezt nekem elmondani, de el kell mondanom, ha igaz akarok lenni.”¹⁵ (MKDESZ, Bethánia)

A pozsonyi teológus ekkor kötött egy életre szóló barátságot Gáncs Aladárral, a magyar evangélikus lelki ébredés egyik legjelentősebb alakjával. Ő 1910-ben érettségizett a budapesti cisztercita gimnáziumban. Pozsonyban négy éven át együtt tanultak, együtt laktak az internátus épületében, sőt a budavári templomban utóbb együtt állhattak az oltár előtt ordinációjuk alkalmával.

1917 novemberében Gáncs Aladár már székesfehérvári lelkész volt, Túróczyt pedig Arnóton iktatták be első parókusi tisztebe. Két évvel később Gáncs Aladár ezt írta Túróczy Zoltán barátjának:

„Az Istenhez vezetésben mindig magam felett éreztelek... Úgy érzem, hogy nem köszöntem meg eléggé Neked, hogy azon az őszi délutánon ott, a pozsonyi Diakonisszaház benyilójában élénk toppantál. Bizonyos, hogy Isten küldött. Fogadd hát kedves ajándékul azt az üzenetemet, azt a hitvallásmat, hogy nincs a mi pályánknál szebb a világon, hogy az ő igája gyönyörűsége...”¹⁶

E sorokból kitűnik, hogy a teológiai hallgató Túróczy Zoltánt pozsonyi éve alatt jelentős lelki hatások érhették. Egy jezsuita szerzetestől is so-

¹³ A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSZ) 1907-ben indult evangéliumi ifjúsági mozgalom, amely különösen John R. Mott (1865–1955) amerikai laikus metodista misszionárius, az ökumenikus mozgalom későbbi vezető személyiségének 1909. évi magyarországi útja után kapott lendületet.

¹⁴ A C. E. (Christian Endeavour) Bethánia mozgalom magyar ága, a református alapítású Lorántffy Zsuzsanna Egyletből 1903-ban kivált egyesület.

¹⁵ Túróczy Zoltán. *Íme!* Győr, 1933, 206–207. old. Előadás az egyetemes imahét felekezeti összejövetelén, 1933. január 3.

¹⁶ Levél a család tulajdonában.

kat tanult a prédikáció szemléletessé tételében. Még jelentősebb lehetett azonban egyik tanárának, Schmidt Károly Jenő pozsonyi lelkésznek a befolyása. Azt is joggal feltételezhetjük, hogy a Teológiai Akadémián 1910 óta tanító Podmaniczky Pál¹⁷ karizmatikus személyisége és kegyessége szintén mély benyomást gyakorolhatott rá.

1915. október 22-én szentelte lelkésszé Scholtz Gusztáv¹⁸ bányakerületi püspök a budavári templomban. Két kápláni év következett ezután: Komárom, illetve közben három hónapig Ózd, majd ismét Komárom lett működési területe. Ezalatt állandó levelezésben állt barátjával, Gáncs Aladárral.

1917-től édesapja utódjaként Arnóton szolgált. A gyülekezeti munka mellett ebben az időben kapcsolódott be nagy lendülettel a mozgalmi keresztyénségbe is. Alig volt esztendő, amelynek során – többnyire Gáncs Aladárral közösen – ne szerveztek volna helyi vagy országos találkozókat. Gáncs, aki akkor ugyancsak édesapja örökébe lépett Székesfehérvárról, az első indítást erre még komáromi református káplántársától, Szabó Imrétől¹⁹ kapta. Gáncs lelkesen írta Arnótra, hogy a Diákszövetséggel sok kapcsolata van, annak zászlóvivője Szabó Imre és Pongrácz József²⁰ tanár. Élményéről így számolt be:

„Szabó Imre volt nálam... Mintha a bölcsek kövét találtam volna meg vele, úgy megvilágosodott előttem minden, mikor kimondta először, hogy mi a lelkünkért vagyunk a világon. Olyat éreztem rajta, mintha ezt még senki se mondta volna nekem.”²¹

E gyakori levélváltás során született meg egy külön evangélikus diákszövetség gondo ata, amelybe bevonnának lelkészeket, hitoktatókat, teológusokat.

¹⁷ Báró Podmaniczky Pál (1885–1949) felsőszeli lelkész, eperjesi, majd soproni teológiai tanár.

¹⁸ Scholtz Gusztáv (1842–1925) budavári lelkész, eperjesi, majd soproni teológiai tanár, 1906–1918 között a bányai Evangélikus Egyházkerület püspöke.

¹⁹ Szabó Imre (1891–1955) fásori református lelkész.

²⁰ dr. Pongrácz József (1885–1963) református teológiai tanár, a pápai református könyvtár igazgatója.

²¹ Levél a család tulajdonában.

Az első eredmények közé tartozott a keresztyén egyetemisták számára 1918-ban Lillafüreden rendezett konferencia. Az egyik résztvevő, Schulek Tibor²² később így emlékezett:

„A diáktáborban egy fiatal evangélikus lelkész minden reggel, mielőtt a többiek felkeltek volna, a közeli faluba ment tejért. Ez a szűkös élelmi ellátás idején történt. A lelkész Túróczy Zoltán volt...”²³

A proletárdiktatúra bukása után az egyházi élet viszonylag gyorsan visszazökkent a régi kerékvágásba.

Már 1920 augusztusában megrendezték az első evangelizációs konferenciát Ostffyasszonyfán. Hasonló együttlétre került sor 1921 májusában Székesfehérvárott, ahol Túróczy Zoltán tartott evangelizációt. A résztvevők között ott voltak a protestáns lelki ébredés olyan jelentős alakjai, mint a református Victor János,²⁴ Szabó Imre, Czeglédy Sándor,²⁵ Vargha Gyuláné,²⁶ valamint az evangélikus Molnár Gyula²⁷ és Pauer Irma.²⁸ Külön bibliakurzusok voltak a leányoknak, fiúknak, a nőknek és a férfiaknak, középpontban a megtérés és az újjászületés kérdéseivel.

Az egyiptomi misszióból 1914-ben hazatért Pauer Irma – mint a Bethánia Szövetség titkára – ekkortájt kezdte meg az első diakonissza közösség szervezését. Ennek során 1921 novemberében Túróczy Zoltán Nagy István református lelkésszel, a debreceni szövetség titkárával huszonkét diakonissza testvért avatott fel.²⁹

1923 nyarán nyugalomba vonult Túróczy Zoltán édesapja, Túróczy Pál ózdi főesperes. A gyülekezet közgyűlése egyhangúlag pályázat benyújtására hívta fel Túróczy Zoltánt. A meghívás nemcsak a fiúnak szólt, hanem már a fiatalon országos hírű lelkipásztorának is.

²² Schulek Tibor (1904–1989) tábori lelkész, majd komáromi lelkész, esperes, egyháztörténész, himnológus.

²³ Schulek Tibor: „A magyar evangélikus ébredés kezdeteiről”. In: *Diakonia*, X. évf. (1988) 2. sz. 9. old.

²⁴ Victor János (1888–1954), református lelkész, teológiai tanár

²⁵ Czeglédy Sándor (1883–1944), református lelkész, teológiai tanár

²⁶ Vargha Gyuláné Szász Polyxena (1863–1947), a református belmisszió szervezője, költőnő.

²⁷ dr. Molnár Gyula (1881–1965) táblabíró.

²⁸ Pauer Irma (1879–1929) a Főbé Evangélikus Diakonissza Egyesület első főnöke asszonya.

²⁹ Főbé Evangélikus Diakonissza Egyesület, Pomikula Irén diakonissza kézirata, 1963.

1923 novemberében került sor az ózdi beiktatásra. Geduly Henrik³⁰ püspök levélben küldte áldását. Túróczy válaszelevele híven tükrözi lelkületét:

„Minden áldásnak kétféle hatása van: egy egyenes, arra, akit áldanak és egy visszaható, arra, aki áld. Kérjük az Istent, hogy Méltóságod is érezhesse főpásztori áldásának visszaható erejét...”³¹

Szolgálati naplója feljegyezi, hogy gyakori levelezést folytatott az Evangélikus Misszióegyesülettel.³²

1927-től 1939-ig Túróczy Zoltán Győrben végzett lelkészi szolgálatot. Az anyagyülekezetben és a szórványokban egyaránt odafigyelt minden fontos munkaágra. A rendszeres igehirdetői, bibliaköri, gyermek- és ifjúsági munka mellett evangelizációkat és évenkénti imaheteket szervezett. Szolgálat idejében Öttevényen templom, Börcsön pedig árvaház épült, míg Győrről gyülekezeti szegénypénztárat alapítottak. A Szeretetház bővítésével nyugdíjas nők befogadására Gusztáv Adolf Otthon létesült.

Belmissziói Egyesületet hoztak létre, amely többek között rendszeresen ruhát és ingyen ebédet osztott. Igazgatója lett a diakonissza anyaháznak, amelynek munkája – Huber Etelka³³ főnöknő irányításával – akkoriban vált országszerte mind ismertebbé. Ennek köszönhetően egyre nagyobb igény jelentkezett a gyülekezetekben is a diakonisszák lelki és szociális szolgálata iránt.

Az egyetemes egyháznál az ifjúsági belmissziói, a teológiai, a lelkészképesítő, a liturgiai, a sajtó- és irodalomügyi, valamint a finnugor diaszpóra bizottságok tagjaként működött. Hivatalosan ő képviselte a magyar egyetemes egyházat az 1936-os tallini finnugor kulturális kongresszuson, ahol előadást tartott egyházunk szórványhelyzetéről.

Külmissziói tevékenységéhez köthető a Győrből induló Kunos Jenő³⁴ misszionárius kiküldése Kínába. Bekapcsolódott Nelson János

³⁰ Geduly Henrik (1866–1937) nyíregyházi lelkész, a Tiszai Evangélikus Egyházkerület püspöke.

³¹ EOL, Tiszai Egyházkerület Iratai, 1925.

³² Magyarhoni Ágostai Hitvallású Evangélikus Misszióegyesület

³³ Huber Etelka (1887–1948) győri diakonissza főnöknő

³⁴ Kunos Jenő (1914–1994) lelkész, kínai misszionárius. Vö. Keveházi László: *Kit küldjek el?* Budapest, 2001.

Christananda³⁵ indiai misszionárius magyarországi körútjának, illetve számos finn és észt egyházi vezető hazai látogatásának szervezésébe.

Túróczy Zoltánnak a gyülekezeti és a közegyházi munka mellett egyik prioritása továbbra is a hazai országos misszió maradt.

A győri belmissziói bizottság elnökeként a harmincas években mindent elkövetett a bel- és külmisszió ügyének támogatása érdekében. Az addigi vízkereszt-i istentiszteletek mellett külön külmissziói ünnepélyeket, sőt konferenciákat rendezett.

Ebbe bevonta az 1931 szeptemberében megalakult „*Evangelikusok Ima- és Szolgálat Mozgalmának Baráti Körét*”, későbbi nevén a Baráti Mozgalmat.³⁶ Ennek vezetésében a megalakuláskor két világi, dr. Molnár Gyula és dr. Kneffel József,³⁷ valamint négy lelkész, Gáncs Aladár, Németh Károly,³⁸ Rimár Jenő³⁹ és ő maga vett részt. A mozgalom olyan egyháztagok szövetsége volt,

„...akik az Isten ígéjében kijelentett s a golgotai kereszthen megragadott evangélium alapján állva ima- és munkaközösségre lépnek evangélikus anyaszentegyházunk lelki ébredésének szolgálatára”.

Időközben Németh Károly lébenyi esperes vállalta az Evangélikus Misszióegyesület elnöki tisztét, Túróczy pedig a *Missziói Lapok* kiadását.

A misszió ügyének képviselőjét – és egyben saját lelki gazdagodását – szolgálták finnországi útjai is. Első ízben a magyar küldöttség tagjaként vett részt a negyedik finnugor kongresszuson Helsinkiben, amely tartózkodás végül is két hónapos körúttá bővült. A *Harangszó* hasábjain 1931 júniusától kezdve sorozatban számolt be élményeiről. Augusztusban Viipuriban 8000 fős ünnepi felébredt közösség előtt az akkor finnországi ösztöndíjas Zászkaliczky Pállal⁴⁰ együtt tolmácsolták a magyarországi felébredtek üdvözlését.

Második finnországi tartózkodása 1935 márciusától fél évig tartott. Kaarlo Rinnénél⁴¹ lakott Helsinkiben. Prédikációi és beszédei megjelentek a finn egyházi lapokban. Útjáról tájékoztatást adott az Evangélikus Misszióegyesület 1936. szeptemberi ülésén, a *Harangszó* hasábjain pedig folyamatosan beszámolókat közölt a „Csendországban”, az „Ezer ének országában” és a „Fényországban” végzett szolgálatairól.

A felébredtek között elhangzott több száz igehirdetése és széles körű ismeretsége hosszú évtizedekre hatóan előmozdította a két testvér-nép szoros kapcsolatát, különösen a finn és magyar teológusok ösztöndíjas cseréjének a lehetőségét.

Északi útja másik állomásaként az észtországi Tallinban júniusban a finnugor kultúrkongresszuson az egyház hivatalos küldötteként vett részt, mint a lelkészegyesület főtitkára. Ekkor vetette fel egy finn–magyar lelkészcsere tervének a gondolatát. Javaslatát elküldte Raffay püspöknek is.⁴²

Finnországi útjai után itthon Túróczy Zoltán vezetésével szervezték meg 1937-ben az első finnugor lelkésztalálkozót. A hetvenhat finn és huszonhét észt résztvevő között olyan fiatalok is voltak, akik később irányt mutató emberekké váltak. A tolmácsolás szolgálatát rajta kívül Zászkaliczky Pál, Sztelhó Gábor,⁴³ Garam Lajos és a soproni ösztöndíjas Martti Voipio⁴⁴ látták el. A nagy sikerű találkozó elismeréseként Túróczy Zoltánt 1938 februárjában a Finn Fehér Rózsa Rend lovagkeresztjével, júniusban pedig az Észt Vörös Kereszt Rend tisztikeresztjével tüntették ki.

Eközben változatlan energiával folytatta győri gyülekezeti munkáját is, melyet jól tükröz az 1938-as lelkészi jelentése:

„Sorozatosan magyaráztuk az újvárosi központi bibliaórákon a Római levelet, Nádorvárosban Jónás könyvét és a Jelenések könyvét, a Szere-tetházban Márk evangéliumát, János 1. levelét, Ruth és Jób könyvét.”

1939 februárjában nagy többséggel nyíregyházi igazgatólelkésszé, majd ezt követően a Tiszai Egyházkerület püspökévé választották meg Túróczy Zoltánt. 1939. május 16-án iktatták be püspöki tisztébe.

³⁵ Sadhu John Nelson Christananda indiai vándorprédikátor. 1930-ban és 1938-ban járt Magyarországon.

³⁶ Az Evangélikusok Ima- és Szolgálat Mozgalmának Baráti Köre 1931-ben alakult. Alapító okiratát 1931. szeptember 30-án Gáncs Aladár fogalmazta meg.

³⁷ Dr. Kneffel József járásbíró, Sopron.

³⁸ Németh Károly (1881–1969) lébenyi lelkész, esperes, püspökhelyettes.

³⁹ Rimár Jenő (1884–1953) budapest–angyalföldi evangélikus lelkész.

⁴⁰ Zászkaliczky Pál (1905–1962) lelkész, főesperes, püspökhelyettes.

⁴¹ Kaarlo Rinne (1901–1985) Helsinkii missziói lelkésze.

⁴² Győri Enagélikus Levéltár (Ezentúl: GyEL) TZ 22. doboz.

⁴³ Sztelhó Gábor (1909–1979) hatvani, majd nagytarcsai evangélikus lelkész, a II. világháború idején gyermekek mentést végzett.

⁴⁴ Martti Voipio (1916–2000) finn evangélikus lelkész.

A nagy nyíregyházi gyülekezet átvétele és az első bécsi döntés⁴⁵ következtében megnagyobbodott Tiszai Egyházkerület bizonyára új kihívást jelentett számára. Bár gyermekkorra, majd arnóti és ózdi szolgálata a Hegyaljai Egyházmegye révén e kerülethez kapcsolódott, a szabolcsi és nyírségi tírpák lakosság mind szociológiai, mind kegyességi szempontból merőben eltért Győr és a Rábaköz más tradíciójú evangélikusságától.

Az egyházközség élete rövid idő alatt átalakult. A püspök munkatársaival – Rőzse Istvánnal,⁴⁶ Joób Olivérrel,⁴⁷ Balczó Andrással,⁴⁸ Solyvár Jánossal⁴⁹ – kialakította a belmisszió széleskörű, változatos formáit. A hagyományos, nőegyleti, leányegyesületi, társadalmi találkozók női és férfi bibliakörökké alakultak.

A Luther Márton Körben azokkal a fiatalokkal foglalkoztak, akiket már nem értek el az iskolai hittanórák. A nagy létszámú gyülekezet tekintélyes része a városszéli bokortanyák népe volt: ott a lelkészek kívül a tanítók is új munkamódszereket vezettek be, így például a mindennapi bibliaolvasást és a közös imádkozást. Valóságos lelki ébredés kezdődött.

A Felvidék egy részének hazatérése révén az egyházkerület súlya, de ezzel együtt feladatköre is megnövekedett. Túróczy Zoltán már beiktatása évében *canonica visitatio*t tartott a visszacsatolt területeken is, Ungvár, Munkács és Újklenóc gyülekezeteiben.

Jelentős esemény volt 1940 nyarán a Tiszai Egyházkerület pedagógus–evangelizációja. Százötven hivatásos nevelő és számos lelkész töltötte meg reggelente a miskolci belvárosi templomot, majd a Tanítóképző nagytermét. Bibliakörök, előadások, zenei programok váltották egymást, a püspök pedig naponta három igehirdetést tartott. Ugyancsak jelentős volt a következő évben az az igehirdetési sorozat, amelyet Túróczy a miskolci templom felújítása alkalmával mondott el.

Az országos egyházi és társadalmi kérdésekben is több ízben fel szólaló, megoldást kereső püspök működése egyre inkább a figyelem és érdeklődés középpontjába került. Számos helyi és országos lap kért tőle nyilatkozatot. Így került sor a *Harangszóban* sorozatosan megjelent

⁴⁵ 1938. november 2-án Németország és Olaszország döntőbírása 11 927 km² területet ítélte Csehszlovákiából Magyarországnak.

⁴⁶ Rőzse (Hulvej) István (1899–1964) kiskőrösi, majd nyíregyházi lelkész.

⁴⁷ Joób Olivér (1910–1969) nyíregyházi, utóbb ostffyasszonyfai lelkész.

⁴⁸ Balczó András (1907–1962) nyíregyházi lelkész.

⁴⁹ Solyvár János (1909–1974) bokodi, nyíregyházi, majd csömöri lelkész.

finnországi beszámolóit mellett az *Evangelikus Élet*, a *Pesti Hírlap*, a *Nyírvidék*, a *Tiszántúl*, a *Szabolcsi Hírlap* és a *Magyar Értesítő* hasábjain közzétett nyilatkozataira.

Pártpolitikában soha nem vett részt, ettől lelkészeit is eltiltotta, de jobboldali politikai meggyőződését nem rejtette véka alá. Ezzel olykor egyes csoportok, irányzatok és személyek kritikáját vagy ellenszenvét is kiváltotta, aminek később a népbírósi perében lett következménye.

A második bécsi döntés⁵⁰ következtében hazánkhoz csatolt Észak-Erdély kis lélekszámú evangélikussága is az egyházkerület tagja lett. Az Erdélyben addig kevésbé ismert Túróczy Zoltán 1941-ben Reményik Sándor⁵¹ temetésén elmondott igehirdetésével vált egyszerre közismertté.⁵²

A hazánkban általános együttérzést kiváltó finn–orosz háború a püspököt különösen is mélyen érintette. Úgy nyilatkozott a finn nép iránti lelkesedéséről, hogy számára annak vallási, nemzeti és demokratikus be rendezkedése az az ideál, amelyet szolgálni akar saját hazájában.⁵³ 1942-ben hivatalos egyházi küldötteként vett részt Helsinkiben a finn biblia megjelenésének háromszáz éves évfordulóján. Hazatérve, püspöki jelentésében beszámolt a finn nép oroszok elleni hősi harcáról, amely mély benyomást tett rá.

A negyvenes évek elején az egyházi vezetőség számára a zsidókérdés jelentette az egyik legnagyobb problémát. A zsidó lakosság a német megszállás után egyre nagyobb számban igyekezett a keresztény egyházakba való áttérés révén életmentőnek remélt megoldást találni. A kérdés a püspöki konferenciákon ismételten napirenden volt. Túróczy teológiai megfontolások alapján, a missziói parancs értelmében ellenezte a zsidóság felkészítés nélkül való tömeges betérését. Saját egyházkerületében tizenkét havi előkészítést írt elő, hasonlóan a református egyház gyakorlatához. Püspöktársai viszont csak hat havi próbaidőt rendeltek el.⁵⁴ A zsidókérdésről alkotott nézeteit a történelem nem igazolta.

⁵⁰ 1940. augusztus 30-án Erdély északi része (43 000 km²) került vissza Magyarországhoz, a déli Romániáé maradt. Visszacsatolták Nagyváradot, Kolozsvárt és a Székelyföld egy részét.

⁵¹ Reményik Sándor, költő (1890–1941).

⁵² EOL EE Irattár 991/1940. 99. doboz.

⁵³ GyEL TZ 5. doboz, 1745/JH/1944.

⁵⁴ Dokumentumgyűjtemény, in: Cserháti Péter és mások, szerk. *Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök*, Budapest MEVISZ, 2001, I. kötet. (Ezentúl: DGY) 28, 30, 33.

A Vörös Hadsereg közeledésének hírére a lelkészi kar egy része menekülésre gondolt. Túróczy püspök határozott hangon maradásra szólította fel lelkész társait.⁵⁵ A szovjet csapatok átlépték a magyar határt, és 1944 októberében elérték Nyíregyházát. A nagy evangélikus templomba mintegy ezer hadifoglyot zsúfoltak be. Ezek gondozásából és a temetetlen holttestek és lótetemek elszállításából a püspök is kivette részét.

A Népbíróság hamarosan megkezdte működését. Először a nyíregyházi iskolák jobboldali pedagógusait, majd a város evangélikus püspökét vették célba.

A nyíregyházi rendőrség 1945. május 22-én őrizetbe vette, majd a népbüzség előzetes letartóztatásba helyezte Túróczy püspököt a háború alatt elmondott nyilatkozatai miatt.

A rendőrségi és ügyészségi kihallgatások már május 30-án megkezdődtek.⁵⁶ A népbüzség vezető ügyésze június 3-án kelt vádiratában⁵⁷ számos püspöki jelentés és előadásra hivatkozott. A vádirat birtokában Túróczy június 13-án „Megjegyzések a vádirathoz” címmel részletes feljegyzést írt és juttatott el a népbírósághoz.⁵⁸

A június 25-i főtárgyaláson⁵⁹ az elnök engedélyével Túróczy összefüggően kifejtette többek között, hogy nem tekinti politikai tevékenységnek azt a magatartást, ha valaki a közélet jelenségeivel foglalkozik, és azokat mint lelkész az egyház és a lélek szemével nézi, s erről szükség esetén tájékoztatást nyújt. Nem politika szerinte az, ha ez a tájékoztatás nem megy túl a helyes erkölcsi, valláserkölcsi magatartásra való biztatáson.

A népbíróság ítélete a püspököt háborús büntett miatt tízévi fegyházbüntetésre, politikai jogainak ugyanilyen időtartamú felfüggesztésére, valamint állásvesztésre ítélte.⁶⁰ Az ügyész súlyosbításért, a védőügyvéd enyhítésért fellebbezett.⁶¹

A hazai evangélikusságot megdöbbentő ítéletet követően báró Radvánszky Albert⁶² egyetemes felügyelő tanácskozásra hívta össze a

⁵⁵ GyEL. TZ 5. doboz, 1744/III/1944.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² Báró Radvánszky Albert (1880–1963) koronaőr, 1923–1948 között egyetemes egyházi és iskolai felügyelő.

három felekezet képviselőit a megteendő lépések ügyében. A megjelenetek elhatározták, hogy memorandumban tárják a kormány elé az eddig követett népbírósági gyakorlat veszedelmét, kifejtik az egyházak elvi álláspontját, megvilágítva az ilyen ügyek elbírálásánál alkalmazásra javasolt szempontokat.

A Memorandumot⁶³ dr. Ravasz László⁶⁴ református és D. Kapi Béla evangélikus püspök, valamint dr. Endrédy Vendel⁶⁵ cisztercita főapát írták alá, és július 2-án együtt nyújtották át Dálnoki Miklós Béla ideiglenes miniszterelnöknek, dr. Zsedényi Bélának, a Nemzetgyűlés elnökének és gróf Teleki Géza kultuszminiszternek. Július 6-án az egyház vezetősége, július 8-án a Tiszai Egyházkerület, majd a nyíregyházi és a győri gyülekezet – több ezer aláíróval – szállt síkra a püspök szabadon bocsátása érdekében.⁶⁶

Az egyház vezetői ezalatt tovább folytatták erőfeszítéseiket Túróczy perének törlése érdekében.

A sok utánjárás egyelőre csak azt eredményezte, hogy Túróczyt a fellebbviteli tárgyalásra a Markó utcába, majd betegségére való tekintettel a börtönből egy budapesti klinikára szállították. Itt közölték vele, hogy szó lehet szabadon bocsátásáról, ha püspöki tisztségéről lemond. Túróczy megkérdezte püspöktársait, hogy miként cselekedjen. A püspöki konferencia egyhangúlag arra az álláspontra helyezkedett, hogy „lemondása nem látszik az egyház érdekében állónak, a végső döntést neki magának kell önmagában kialakítania.”⁶⁷

A püspöki konferencia 1946. január 23-i ülésén osztatlan örömmel fogadta a hírt, hogy az igazságügyi miniszter napirendre tűzte a Túróczy-ügy újrafelvételét, illetve a bizonyítás kiegészítését. Rá egy hónapra, február 25-én a Népbíróságok Országos Tanácsa elrendelte Túróczy Zoltán püspök szabadlábra helyezését.⁶⁸

A nyíregyházi börtön kapuja 1946. március 1-jén nyílt meg előtte. Szemtanúk vallották, hogy amikor híre ment, hogy a püspök a börtöncellájából kiszabadul, a börtön előtt hatalmas tömeg sereglett össze.

⁶³ DGY 64

⁶⁴ Ravasz László (1882–1975) református lelkész, teológiai tanár, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke.

⁶⁵ Endrédy (Hadarits) Kálmán Vendel (1895–1981).

⁶⁶ GyEL TZ 5. doboz

⁶⁷ DGY 86

⁶⁸ DGY 95

Első útja a templomba vezetett, melyet zsúfolásig megtöltött a hívek serege. A püspök némán az oltár elé ment, s annak zsámolyán térdelve imádkozott. Egyetlen-egy szó nem hangzott el. Azután megkondultak a harangok, először az evangélikus templom harangja, aztán harang csendült fel a református templom tornyából, aztán sorba minden katolikus templomból. Harangzúgás töltötte be Nyíregyháza városát és mindegyik kongás imádság és hálaadás volt. Az utcák pedig megteltek ujjongó tömeggel. „Kiszabadult a püspök! Kiszabadult a püspök!”⁶⁹

A bűnvádi eljárás megszüntetésére azonban még több mint két évet kellett várni, addig a püspök csak a gyülekezeten belül végezhetett szolgálatot.

Túróczy 1946. január 16-án az egyházvezetőség kérésére átvette a Tiszai Egyházkerület belső igazgatását, de püspöki tisztének további sorsa újabb tárgyalásokat igényelt.

A Dunáninnen Egyházkerület élére a gyülekezetek Szabó Józsefet választották meg. A beiktatásra 1948. március 18-án, Balassagyarmaton került sor, amelyen az állam részéről Mihályfi Ernő,⁷⁰ a köztársasági elnöki hivatal vezetője vett részt. Az ő utasítására az ünnepségen Túróczy csak magánszemélyként vehetett részt, vele való szolidaritásból Ordass Lajos hasonló módon jelent meg. A beiktatás után Mihályfi durva hangú előadást tartott az „egyházban megbújó reakcióról”, követelve az „örösváltást a felügyelői karban”. Lényegében ezzel indult meg az egyház elleni nyílt támadás.⁷¹

Két nappal később Veöreös Imre,⁷² a MELE⁷³ alelnöke, beadvánnyal fordult az egyetemes felügyelőhöz, amelyben felróta az egyház vezetőségének, hogy nem vette elég komolyan a lelkesi közvéleményben megnyilatkozó reformkívánságokat.

Kapi Béla már április 22-én lemondott az egyházegyetem lelkeselnöki tisztéről. A szolgálati idő szerint illetékes, de püspöki jogaiban

⁶⁹ Kapi Béla: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület 50 éves története*. Kézirat a család tulajdonában.

⁷⁰ Mihályfi (Mihalovics) Ernő (1898–1972) újságíró, lapszerkesztő, politikus, 1952–1972 között evangélikus egyetemes felügyelő

⁷¹ Ordass Lajos, *Önéletrajzi Írások*, Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem, 1985. (Ezentúl: OÖ/I.) 244–246.

⁷² Veöreös Imre (1914–1999)

⁷³ EOL MELE Lt.14/1948.6. cs.

még korlátozott Túróczy Zoltán helyett Ordass Lajos vállalta a megbízást.⁷⁴

1948 tavaszán megkezdődtek a hivatalos megbeszélések az egyház és az állam képviselői között a „két fél viszonyának rendezéséről”.

1948. április 19-én Ordass és Szabó püspökök, majd május 20-án Túróczy és Szabó püspökök tárgyaltak Rákosi Mátyás⁷⁵ miniszterelnök-helyetessel. Mihályfi Ernő és Reök Iván Ordass merevnek mondott magatartása miatt egyre inkább Túróczy Zoltán személyében látták az állam számára megfelelő tárgyalópartnert, ismételten szóba került a püspök rendezetlen amnesztia ügye is. Az állandó nyomás következtében egyre több ponton nyilvánult meg Túróczy és Szabó, valamint Ordass nézetkülönbsége az egyházi iskolák kérdésében („Ordass-vonal” – „Túróczy-vonal”).

1948. június 14-én – két nappal az iskolák államosítása előtt – érkezett meg az egyetemes egyházhoz a hír, hogy Túróczy Zoltán amnesztiában részesült.⁷⁶ Az ugyanezen a napon tartott rendkívüli egyetemes közgyűlésen Túróczy Zoltánt bízták meg az egyetemes egyház lelkeselnöki tisztségével.

Ordass Lajos és egyes világi vezetők személye továbbra is akadályt jelentett az állam által kívánt egyezmény megkötésének útjában. Ezért koncepciósi eljárás keretében augusztus 24-én a gazdasági rendőrség letartóztatta Radvánszky Albert egyetemes felügyelőt és Vargha Sándor egyetemes főtitkárt. Szeptember 8-án őrizetbe vették, majd a bíróság kétévi fegyházbüntetésre ítélte Ordass Lajost is.

Kapi Béla püspök 1948. október elsején vonult végleg nyugalomba. Ezt követően Túróczy Zoltánt a győri egyházközség ismét lelkipásztorává, majd a Dunántúli Egyházkerület gyülekezetei püspöküknek választották.

A másodízben is megválasztott püspök 1948 végén Győrött nehéz körülmények között vette át új hivatalát. A baloldali politikai erők – előre kitervelt stratégiával – megbuktatták Dinnyés Lajos kormányát. Az evangélikus egyházban a fiatal egyetemi lelkész, Dezséry László⁷⁷ a „haladó erők” támogatásával októberben 31 oldalas iratot jelentetett meg „Nyílt Levél az

⁷⁴ OÖ I. 266. o.

⁷⁵ Rákosi Mátyás (Rosenfeld Mór) (1892–1971) kommunista pártfőtitkár, a Minisztertanács elnöke.

⁷⁶ OÖ/I. 309.

⁷⁷ Dezséry László (1914–1977) egyetemi, majd óbudai lelkész, 1950–1956 között a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke.

evangélikus egyház ügyében” címmel. Ebben a reformot sürgető lelkészek törekvéseinek átfogó programját adta. A füzetet minden lelkési hivatalnak megküldte.

Az állam sürgette az egyezmény megkötését. Túróczy a tárgyalások során sikerrel törekedett arra, hogy a tervezetben minél több ponton tudjon az egyház javára kedvező módosításokat kieszközölni. Az egyezmény tervezetét október 13-án bemutatta a püspöki értekezletnek.

Az állammal folyó állandó tárgyalások miatt Túróczynak egyre gyakrabban kellett Budapestre utaznia. Szélesebb körben is szükségessé vált az egyházi közvélemény tájékoztatása. A *Lelkipásztor* novemberi száma ismertette az Egyezmény tervezetének szövegét, az *Evangélikus Élet* december 4-én pedig kivonatossan közölte Túróczynak a lelkészegyesületben tartott beszédét „Megegyezés az állam és az egyház között” címmel.⁷⁸

„Arra a kérdésre, hogy az egyház megegyezhet-e az állammal, általánosságban mindenki csak igennel felelhet, hiszen Róma 13,1 kivételt nem ismerő kizárólagossággal állapítja meg az államhatalom Istentől való rendeltetését, s ugyancsak minden kivételt kizáró módon állapítja meg minden lélekre vonatkozólag az engedelmség kötelezettségét. A kérdés ott válik nehézze, ahol ugyancsak az ige parancsára Cselekedetek 5,29 szerint Istennek kell inkább engedni, hogynem az embereknek.

Ez az ige világosan mutatja, hogy Róma 13,1 általános fogalmazása nem menti fel a keresztyénséget az államhatalom bírálatától, s nem követel minden államhatalommal szemben gondolkodás nélküli engedelmséget, bírálat nélküli szófogadást, hanem egyenesen örök kérdésévé teszi a keresztyén állampolgárnak azt a kérdést, hogy az államhatalomnak való engedelmeskedéssel nem kerül-e ellentétbe az Istennek való engedelmeskedés kötelezettségével.”⁷⁹

Voltak ugyanakkor beszédének olyan utalásai is, amelyeket az akkor börtönben tartózkodó Ordass püspök később magára vonatkoztatott, és ezért neki mély fájdalmat okoztak.⁸⁰

⁷⁸ *Evangélikus Élet*, 1948. december 4.

⁷⁹ Ez a gondolat markánsan megfogalmazódik a Keken Andrásnak írt levelében is.

⁸⁰ „Értelmetlen hősies pózolóással, Isten kifejezett parancsa nélkül nem szabad kockára tennünk a gyülekezeteknek és egyházi tisztviselőknek a létét s az igehirdetésnek meglévő szabadságát.” OÖ/I. 356–357.

December 8-án összeült a zsinat, amelynek egyetlen tárgya az egyház és az állam közötti Egyezmény volt. Túróczy Zoltán és dr. Mády Zoltán⁸¹ személyében megválasztották a zsinati elnökséget, majd felolvasták Tildy Zoltán köztársasági elnök zsinatot engedélyező leiratát. A pontonként megvitatott szöveget a zsinat némi módosítással megszavazta és felhatalmazta a két elnököt, hogy a zsinat képviselőitől az Egyezményt aláírja.

Az Egyezmény aláírására a Vallás- és Közoktatástügyi Minisztériumban december 14-én került sor. A dokumentumot állami részről Ortutay Gyula miniszter, egyházi részről Túróczy Zoltán és Mády Zoltán látták el kézjegyükkel.

A megállapodás részletesen szabályozta az egyházi élet állami kerekeit, lehetővé téve az ifjúsági és diakonissza munka végzését, biztosítva a kötelező iskolai hitoktatást, konferenciák és evangelizációk megrendezését is. Állami részről azonban kezdettől fogva hiányzott a szándék az Egyezmény betartására, az ezt tükröző negatív jelenségek miatt Túróczy azonnal az illetékes szervekhez fordult.⁸²

1948. december 16-án a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület Győrött rendkívüli közgyűlésen ünnepélyesen beiktatta megválasztott püspökét, Túróczy Zoltánt.

Nem sokkal győri püspöki beiktatása után, az Egyezmény aláírását követő hetek egyik legsúlyosabb terhe nehezedett Túróczy Zoltánra, amikor 1949. január 8-án Scholz László MELE elnökkel együtt felkereste Ordass püspököt a szegedi Csillag börtönben. A látogatás során tolmácsolta az államhatalom ajánlatát: ha lemond püspöki tisztéről, szabadon bocsátják.⁸³

Ordass Lajosnak az volt a meggyőződése, hogy állami nyomásra nem léphet egy püspök vissza. Túróczy viszont úgy látta, hogy ha az állam egy püspöktől megvonja a bizalmát, akkor nem tudja betölteni azt a tisztet, amelyre a gyülekezetek megválasztották.⁸⁴

Az a négy év, amelyben Túróczy Zoltán a Dunántúli Egyházkerület élén küzdött egyházáért, a püspök fokozódó mellőzöttsége ellenére számos

⁸¹ Mády (Hilscher) Zoltán (1898–1977) nyelvész, szociológus, c. egyetemi docens, egyházkerületi, majd h. egyetemes egyházi és iskolai felügyelő

⁸² DGY 218, 223

⁸³ OÖ/I, 358–360.

⁸⁴ Tekus i. h.55.

jó gyümölcsöt termett. A hírhedt „ötvenes évek” elnyomása ellenére a lelkészek a Dunántúlon korábban szerkesztett *Belmissziói Munkaprogram* szellemében szolgáltak, elevenek voltak a fői és gyenesdiási konferenciák, éber maradt a missziói felelősség. 1949-ben még élénk volt az evangelizáció, s vele együtt a lelki ébredés. A püspök így írt erről az *Új Harangszó* hasábjain:

*„Felsorolom az ébredésnek egy pár nyilvánvaló jelét. Itt vannak a gyülekezeti evangelizációk. Valamikor elképzelhetetlennek gondolták, hogy gyülekezeteinkben egy héten keresztül az emberek jóformán minden másfélre tegegyenek, csak a legszükségesebb és elhalaszthatatlan kötelességeiket végezzék el, különben pedig reggeltől estig az Isten igéjével foglalkozzanak. Ma az a helyzet, hogy a gyülekezeti evangelizációk alatt soha nem látott, a nagy ünnepek tömegeit is megszégyenítő tömegek sorakoznak fel Isten igéje köré.”*⁸⁵

1950. április 1-jén az egyház külön fegyelmi bírósága – a Kende György és Keken András lelkészek letartóztatása utáni kényszerhelyzetben – megfosztotta Ordass Lajost püspöki tisztétől. A több szempontból is szabálytalan eljárás során a tizenkét bírósági tag közül négy szavazott igennel, és nyolcan – köztük Túróczy Zoltán – tartózkodtak.⁸⁶

Így 1950 nyarán Dezséry László óbudai lelkész került a bányai egyházkerület püspöki székébe, akit rangidősként Túróczy Zoltán ikatott be hivatalába.⁸⁷ Az új egyetemes felügyelő 1949 tavaszától dr. Reök Iván, a bányai egyházkerület felügyelője pedig 1950 elejétől Darvas József⁸⁸ lett. A következő időszakot e csoporttal való küzdelme határozta meg.

Egyházpolitikai harcai nem törték meg kerülete lelki életének eleveenségét. A fokozódó bizalom jeleként sorra kérték fel többnapos evangelizációk tartására.

Az egyre inkább nemkívánatos püspök félreállítására az 1952. februárra összehívott zsinat adott ellenfeleinek lehetőséget. Horváth János magához kérte Túróczy püspököt, és közölte vele, hogy a kormány megbízha-

⁸⁵ Túróczy Zoltán: Egyházunkban ébredés van. *Új Harangszó*, V. évf. 17. sz., ápr. 24.

⁸⁶ DGY 265

⁸⁷ DGY 273

⁸⁸ Darvas (Dumitras) József (1912–1973) író, politikus, miniszter, 1952–1956, majd 1958–1972 között egyházkerületi felügyelő.

tatlannak tartja, működését a demokráciára károsnak ítéli. Tudtára adta, hogy fél esztendőre el kell tűnnie, tartózkodási helyét egyedül felesége és ő tudhatja, Győrött többé nem lehet lelkész sem.⁸⁹

Ugyanez a sors várt Szabó József püspökre is, azzal a különbséggel, hogy ő nem vesztette el balassagyarmati lelkészi állását. Túróczy másnap, február 10-én a Dunántúli Egyházkerületnek, valamint az Evangélikus Egyház elnökségének írásban bejelentette lemondását és kérte nyugdíjazását.⁹⁰

Elmozdításáról utóbb ő maga így számolt be:

*„1952 februárjában a jelenlegi püspökök állami segítséggel puccs-szerűen eltávolítottak az egyházi szolgálatból. Ugyanakkor félévi bujdosásra kényszerítettem s lakóhelyemről is ki akartak telepíteni. Az ellenem felhozott vádak közül akkor csak kettőt közölt velem az ÁEH. Ezek: személyemben megbízhatatlan vagyok, a működésem a demokráciára káros. Fájt mind a két vád, mert igazságtalannak tartottam, s külön fájt az, hogy az ennek az alapjául szolgáló megtévesztő információk eredete nem kétséges, mégis tudomásul kellett vennem, hogy az állam nem bízik többé bennem, s ennek levontam a konzekvenciáját. Ezért álltam félre. Volt aztán egy harmadik vád is, de azt akkor velem nem közölték. Ez: angol-amerikai zsoldban álló összeesküvő vagyok. Hozzáadték, hogy tulajdonképpen egy új Mindszenty-ügyet kellett volna az államnak csinálnia, de hát tekintettel voltak az evangélikus egyház érdemeire, s inkább szemet hunytak. Ha ezt tudtam volna, azonnal visszavontam volna lemondásomat, s kértem volna a bírói eljárás megindítását.”*⁹¹

A zsinat május 20-i döntése az eddigi területi beosztást megváltoztatta, s a korábbi négy helyén két új – északi és déli – egyházkerületet hozott létre, kimondva a bányai és a tiszai püspök – ezzel Dezséry és Vető – tisztségének jogfolytonosságát.

Saját félreállításáról így nyilatkozott:

„Világosan látom, hogy nem csak a pap szolgál Istennek, s ezért nem szabad a szolgálatokban válogatnom, a papi szolgálathoz bálványként ragaszkodnom. Nem érzem tehát magam félreállított embernek. A szolgálat Ura más szolgálatra osztott be. Az imádkozás főpapi szolgálata

⁸⁹ EOL EE 120/1952.

⁹⁰ EOL Dunántúli Evangélikus Egyházkerület, (Ezentúl: DtEEK) 60. doboz, 354/1952.

⁹¹ „Emlékezet okáért” 1956. GyEL TZ 6. doboz.

*mellett a kertben, gyermek-pesztonka sorban, a gyülekezeti könyvtár rendezésében, könyveim és íróasztalom mellett is Neki szolgálók, s ez kegyelem. Többet dolgozom, mint eddig bármikor.*⁹²

Az 1956 nyarán végbement politikai erjedés nem maradt hatás nélkül az egyházi életben sem. Fóton, Gyenesdiáson és Balatonszárszón a lelkész-konferenciák számos résztvevője ütött meg kritikai hangot az egyház-kormányzattal szemben. A politikai enyhülés jele volt az is, hogy az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága először tarthatta tanácskozását egy szocialista ország területén. A Galyatetőn ülésező szűkebb körű nyugati vezetőség Ordass Lajos püspök erkölcsi rehabilitációja érdekében felkereste az Állami Egyházügyi Hivatal elnökét, Horváth Jánost. A tárgyaláson részt vett Vető és Dezséry püspök is. A Központi Bizottság záróülésén négy pontban fogalmazták meg az Ordass püspök ügyében indítandó egyházi rehabilitációs eljárásra vonatkozó igényüket.

A Lutheránus Világszövetség vezetőségét is magába foglaló Világtanácsnak ez a jelentős ülészaka biztatást és bátorítást adott az evangélikusság lelkészi és világi tagjainak, hogy szavukat felemeljék az egyház megújulása érdekében. A Győr megyei Nagybaráton⁹³ az evangelizáció elkötelezett munkásainak közössége, majd Fóton és Balatonszárszón⁹⁴ a lelkész továbbképző konferenciák számos résztvevője követelte a törvényesség helyreállítását és a szabad véleménynyilvánítás jogát. A többirányú megmozdulás sikerrel járt, ennek hatására rövidesen, 1956. október 5-én a Legfelsőbb Bíróság bűncselekmény hiányában felmentette Ordass püspököt az 1948-as ítélet alól. Egyházi rehabilitációjára október 8-án került sor.

Ettől kezdve több oldalról merült fel az igény, hogy a már éveken át kényszerű visszavonultságban élő Túróczy Zoltán ismét szabadon szolgálhasson.

A forradalom kitörésének napján, október huszonharmadika kora délutánján Vető Lajos és az ÁEH főosztályvezetője, Veres Pál, felkeresték Túróczy Zoltánt győri lakásán. A tárgyalás során Veres Pál az ÁEH

⁹² Uo. Győr, 1952. július 28. Vö.: *Lelkipásztor*, 75. évf. (2000) július–augusztus, 284. old.

⁹³ Ma Győrújbarát.

⁹⁴ Ordass Lajos, *Önéletrajzi Írások. Folytatás*. Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1987. (Ezentúl: OÖ/II), 541–548.

nevében kijelentette, hogy a püspök 1952-es lemondását törvénytelen beavatkozásnak tekinti.⁹⁵

Az északi egyházkerület püspöki széke Vető Lajos november 1-jei lemondásával megürült. November 3-án „szükségértekezlet” ült össze a Déli Egyházkerület Puskin utcai székházában Ordass Lajos elnökletével. Ezen Botta István⁹⁶ kelenföldi lelkész javasolta, hogy az északi egyházkerület vezetését közbizalomból, ideiglenesen Túróczy Zoltán vegye át. Miután Túróczy jogi aggályait a résztvevők sokoldalúan megvitatták, ő elfogadta az ideiglenes intézkedés szükséges voltát, de ragaszkodott a törvényes eljárás lefolytatásához.⁹⁷ Az egyház lelkészi elnöke, Ordass Lajos ekkor levélben felkérte őt a tisztség ideiglenes ellátására. Túróczy aznap válaszelevelében kijelentette, hogy az Északi Egyházkerület püspöki szolgálatát ideiglenesen, mint kényszerű szükségmegoldást elvállalja, és mindent megtesz azért, hogy ezt az ideiglenes állapotot mielőbb felválthassa a helyzet törvényes rendezése.⁹⁸

A püspök november 15-én Budapesten megkezdte új – immár harmadik – egyházkormányzói szolgálatát. Megbízott püspöki működésének idején – beiktatásáig – nem fogadott el tiszteletdíjat sem az egyházkerülettől, sem az államtól, hanem saját költségén látta el ezt a feladatot. Később sem igényelt budapesti lakást, hanem inkább vállalta az Üllői úti irodában való szállás kényelmetlenségeit.⁹⁹

Az Egyetemes Presbitérium 1956. december 11-én tartott ülésén Joób Olivér javasolta, hogy mondjon a gyűlés köszönetet a november 3-i értekezleten tett intézkedésekért, különösen is D. Ordass Lajos és Túróczy Zoltán püspököknek, akik oly válságos, nehéz helyzetben vállalva minden kockázatot, az egyház vezetését átvették.¹⁰⁰

Az Északi Egyházkerület presbitériuma másnap, december 12-én tudomásul vette az országos presbitérium határozatát, Túróczyt mint nyugalmazott dunántúli püspököt egyházkerülete megbízott püspöki tisztében megerősítette és további szolgálatra felkérte.

⁹⁵ OÖ/II. 602–603.

⁹⁶ Botta István (1917–1999) lelkész, egyháztörténész, hitoktató. A kelenföldi gyülekezetből „közegyházi érdekből” Tordasra helyezte át az egyházvezetés, Az Ordass Lajos Baráti Kör egyik alapító tagja.

⁹⁷ EOL Egyetemes Egyház (Ezentúl: EE) 945/1956.

⁹⁸ EOL EE 407/1956.

⁹⁹ EOL EE Lt. 100–4/1958.

¹⁰⁰ OÖ/II 599.

Túróczy Zoltán püspök és dr. Mády Zoltán egyházkerületi felügyelő ünnepélyes beiktatására február 6-án került sor a budavári evangélikus templomban. Egyházunk életében egyedülálló eset, hogy háromszor válasszanak valakit püspökké. A viszonylagos szabadság reménységével újult erőre kaptak Túróczy püspök irányításával és szolgálatával a gyenedi és a főtí lelkészzevangelizációk. A *Lelkipásztor* szerkesztésével az egyetemes főtitkárrá választott Veöreös Imre kecskeméti lelkészt bízták meg.

Az egyház és az állam közötti viszony újabb tisztázása érdekében november 12-én tárgyalások kezdődtek. Erre több állami és egyházi személyt rendeltek be az Egyházügyi Hivatalba, köztük az állam bizalmát is élvező lelkészeket is.¹⁰¹

A november 25-26-án tartott, egyre feszültebbé váló tanácskozáson Túróczy Zoltán is részt vett. Ordass Lajos feljegyzése szerint „az ellenzék szinte a vádlottak padjára ültette” a két püspököt és társaikat, az ÁEH emberei pedig a döntőbíró szerepét igyekeztek betölteni. Kölcsönös bizalmatlanság jellemezte az utolsó ülésüket. A művelődési miniszterhelyettes még aznap levélben értesítette Mihályfi Ernő egyetemes felügyelőt, hogy az állam legfőbb felügyeleti joga alapján miniszteri biztost rendel ki az evangélikus egyházhoz, a tárgyalásokon már korábban is részt vett Grnák Károly ÁEH főelőadó személyében. Megállapította a miniszterhelyettes, hogy mindkét egyházkerület közigazgatásában és kormányzásában „súlyos törvénytelenégeket és mulasztásokat” talált.¹⁰²

Az ezt követő napon, 1957. november 27-én, az egyház Üllői úti székházában az északi egyházkerületi közgyűlés határozatával bevezetett „nyílt napon” sok lelkész gyűlt össze. Túróczy felkérésére Ordass Lajos ismertette az elmúlt napok eseményeit. Kérte, hogy tartózkodjanak a szimpátia nyilatkozatoktól, és ne indítsanak szervezett ellenállást.¹⁰³

Grnák Károly november 29-én megjelent az Üllői úton. A két püspök jelenlétében kijelentette, hogy átveszi az egyház feletti ellenőrzést. A külföldi levelezéseket visszamenőleg meg fogja vizsgálni, leveleket csak az ő jelenlétében szabad felbontani. Választ sem küldhetnek ellenjegyzése nélkül. Telefonon is csak az ő jelenlétében beszélhetnek külföldiekkel.

¹⁰¹ OÖ/II 706–734.

¹⁰² EOL EE 917/1957.

¹⁰³ OÖ/II 735. és EOL EEK 8. doboz 790–13/1957.

Gyűlést is csak az ő engedélyével hirdethetnek meg. A püspökök bejelentették teljes passzivitásukat.

1957. december 4-én Mihályfi Ernő magához kérte Túróczy Zoltánt. Tudatta vele, hogy az Elnöki Tanács nem fogadta el Vető Lajos 1956. november 1-jei lemondását, és így nem ismeri el Túróczy püspökségét. Saját feljegyzése szerint ekkor ő a következőket mondta:

„A Népköztársaság Elnöki Tanácsának határozatát nem tekintem személyi sérelemnek. Kezdetől fogva csak átmenetileg vállaltam a püspöki szolgálatot. Annál fokozottabban hangsúlyozom azonban, hogy ezt az intézkedést súlyos egyházi sérelemnek tekintem. Erőszakos beavatkozás ez az egyház önkormányzatába. Épp ezért, bármilyen tisztelettel meghajlok is a törvény előtt, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy én magamat továbbra is az Északi Egyházkerületnek az állam előzetes jóváhagyásával az egyház törvényei szerint szabadon megválasztott s az állam asszisztenciájával beiktatott püspökének tekintem. A törvényerejű rendelet hatalmával szembe nem helyezkedem, ellene nem lázítok, s jogfenntartással ma elhagyom a püspöki hivatalt. Tudom, hogy ez gyakorlatilag az állam részére nem sokat jelent, én azonban tartozom egyházunk törvényeinek és önmagamnak ezzel az állásfoglalással.”¹⁰⁴

Túróczy Zoltán még aznap eltávozott az egyházkerület püspöki hivatalából, és hazautazott Győrbe.

Túróczy félreállításának hírére a nemzetközi egyházi vezetők is hangot adtak aggodalmuknak. Amikor a győri otthonába visszavonult püspök kézhez vette Veöreös Imre gépelt kéziratát az egyházi helyzet teológiai problémáiról, április 14-én hosszabb megjegyzést fűzött az íráshoz. A kéziratban maradt válasz kitért az egyházfogalom, az egyház és a szocialista állam viszonya, az autonómia, a politika kérdésköreire. Végül a személyi kérdések kapcsán ezt jegyezte fel:

„Van eset, amikor félreállni az egyház ügyének elárulása. Van azonban olyan eset is, amikor félre nem állni jelenti az egyház ügyének elárulását. Értjük ezt arra az esetre, amikor olyant kell vállalni vagy végrehajtani, ami az egyház legsajátosabb érdekét sérti. Amikor az egyházi helyzet teológiai

¹⁰⁴ OÖ/II 745.

problémáinak megoldását keressük, nem felejthetjük el, hogy teológiában és gyakorlatban egyaránt a kereszt teológusai vagyunk.”¹⁰⁵

Az állami szervek a hatvanas évek elején tovább folytatták az egyházi élet visszaszorítását, sokan a belügyi szervek megfigyelése alá kerültek és olykor súlyos retorzióban is részesültek.

Nem volt kivétel ez alól a harmadszor is elmozdításra ítélt Túróczy Zoltán püspök sem. Győri lakásában, családja körében csendes visszavonultságban élt. Alkalmanként szolgálatot is vállalhatott. A belügyi szervek beépített embereiken keresztül eközben is figyelték. Finn barátaival továbbra is tartotta levélben a kapcsolatot.

Ebből az időből fennmaradt az utókor számára egy személyes vallomása:

„A nyugdíjaztatás olyan átültetés, amely senkinél sem megy zökkenő nélkül. Mindenki megsínyli, és vannak, akik bele is pusztulnak. Isten engem úgy segített át a nehézségeken, hogy meghagyott a papi szolgálatban, tehát a régi életememben. Egyházkerületem ugyan nincs, gyülekezet sem tartozik hozzám, igehirdetői kisegítő szolgálatot is csak egy hónapban egyszer végzek. Isten azonban megmutatta nekem, hogy van papi szolgálat ornátus és gyülekezet nélkül is. A papi szolgálatban ugyanis két fő feladat van: képviselni Istent az emberek előtt, és képviselni az embereket Isten előtt. Az előbbi az igehirdetés, az utóbbi a közbenjáró imádság. Az aktív időkben a két feladat között a hangsúly eltolódik az igehirdetésre, pedig a közbenjáró imádság nélkül az igehirdetés is félszárnyú madár. Nyugdíjas korában azután rájön az ember, hogy a közbenjáró imádság milyen fontos papi, sőt »főpapi« szolgálat.

Eddig is tudtam én mindezt. De be kellett következnie a félreállítatásomnak, hogy felragyogjon előttem az imádságos szolgálat dicsősége és méltósága. Azóta minden nap végiglátogatom lélekben a régi Tiszakerületi és Dunántúli Egyházkerület gyülekezeteit és papjait, barátaimat és szolgatársaimat, még ellenségeimet is, s odaviszem őket és ügyeiket Isten elé. Az a meggyőződésem, hogy ma jobb pásztor vagyok az egyháznak, mint azelőtt a hangos hajszában. Isten kiemelt a sorkatonák közül, áthelyezett az imádságos hátvédhez, hogy a mostani időben legyen aki szót

¹⁰⁵ GyEL TZ 6. doboz.

emel Isten trónja előtt az egyház népéért. Nem degradálás ez, hanem előléptetés, nem megalázás, hanem felmagasztalás.”¹⁰⁶

Túróczy Zoltán az elnémítás éveiben 1957 és 1971 között minden vasárnapra készített igehirdetést. Rendszerezte továbbá a győri gyülekezet könyvtárát, ahol cédulakatalógust készített. Összeállított még egy egyháztörténeti évforduló-naptárt is az év minden napjára istentiszteleti felolvasás céljából.

Am szervezete egyre erőteljesebbé vált. A csendes visszavonultság utolsó éveiről kevés feljegyzés maradt fenn. Családja és a püspököt hűségesen ápoló Mikler Erzsébet több diakonissza nővérrel együtt sokat imádkozott érte. Tőlük tudjuk, hogy 1971-ben már alig mondott néhány szót, csak ami feltétlenül szükséges. Nyártól kezdve már egyáltalán nem beszélt, csak tekintetével és kézmozdulatával közölte, ha valamire szüksége volt. Mikler Erzsébet egy éven át esténként hangosan olvasta neki az ígét. Az imádságokra csak fejbólintással reagált, és kézzel a feje fölé jelezte ki köszönetét.

Egy késő nyári estén váratlanul megszólalt. Hangosan kezdett imádkozni. Ápolója mindjárt leült az íróasztalhoz, és gyorsírással jegyezte fel szavait:

„Uram, ahol Te vagy, ott fényesség és világosság van, s Te ebbe a fénybe és világosságba viszed el a tiéidet. Kérlek, vígy el engem is ebbe a fényességbe, ahol most Te vagy, s nemcsak engem, hanem mindnyájunkat. Hadd láthassuk a te ragyogásodat, és a fényben hadd dicsérhessünk Téged! Köszönöm, hogy megteszed azért, mert Te kegyelmes vagy.

Ámen.”

Többé már nem szólalt meg.

II. TÚRÓCZY ZOLTÁN IGEHIRDETÉSEI¹⁰⁷

Isten ígéjének hirdetése mindenek előtt szóbeli tevékenység. Az ige teremtészet kívánja ezt meg. Hitünk alapja, hogy Isten beszél hozzánk,

¹⁰⁶ GyEL TZ 6. doboz.

¹⁰⁷ Az eredeti változat in: Cserháti Péter, Fabiny Tamás, id. Fabiny Tibor, ifj. Fabiny Tibor, Ittész András, Mirák Katalain, Tekus Ottó, Tekusné Paveszka Ida (szerk.) *Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971)*, Budapest, MEVISZ, 2002, II. kötet, 627–634.

megszólít bennünket. Az örömhír hatékony terjesztése érdekében azonban Isten Szentlelke az apostolokat arra készítette, hogy foglalják írásba is az evangéliumot. Az írásbeliség, ami jelek segítségével rögzíti a kimondott szót, ezért csak átmeneti állapot. Az írott ige nem marad nyugton a papíron, nem hagyja magát könyvbe zárni, hanem azt kívánja, hogy ismét beszéddé váljék, hirdettessék. A szónak (igének) az írásbeliség átmenetisége után ismét szóvá (igévé) kell alakulnia, ami megszólít bennünket, Isten elé állít, és döntésre készlet.

Isten Túróczy Zoltán szolgálata során is gondoskodott arról, hogy az elhangzott szó nagy része írásban is megmaradjon számunkra. Isten felhasználta erre a célra a Túróczy püspök körül szolgáló diakonisszákat, akik a középkori kódexmásolók alázatával legtöbb igehirdetését gyorsírással lejegyezték, legéptették, majd azokat magával a püspökkel jóváhagyatták.

Volt olyan időszak, amikor az igehirdetés után Túróczy maga diktálta gépbe az éppen elhangzott beszédeket. Így már életében is sok traktátus, füzet, majd prédikációs kötet formájában is útjára indulhatott az ige. Túróczy Zoltán első győri lelkészi szolgálata idején két könyvben is megjelentek igehirdetései: 1933-ban az *Íme*, 1937-ben pedig az „...és hívják nevét csodálatosnak”. Túróczy Zoltán akkor is hirdette az ígét, amikor ettől eltoltották, és szószékre nem léphetett. Ilyenkor is minden vasárnap elkészítette írásban az egyház által kijelölt igeszakaszról szóló prédikációját. Halála után majdnem két évtizeddel, a rendszerváltozás évében a hűséges szolgatárs és rokon, Kovács Géza nyugdíjas lelkész *Posztillás könyv* címen sajtó alá rendezte a püspöknek az 1952-es félreállítása évében a magyar perikóparend evangéliumi sorozata alapján nagyrészt csak megírt, s egy-két alkalommal el is mondott igehirdetéseit.

Az általam ideálisnak tartott teológia és igehirdetés: „klasszikus”. A klasszikus igehirdetés nem a „romantikusan” tetszetős, divatos eszmék szolgálatának rendeli alá Isten ígétét, hanem az emberi gondolkodást igazítja Isten ígétéhez. Tartását az adja, hogy van benne valami állandó. Több igehirdetési típus, kegyességi irányzat is lehet klasszikus.

Evangélikus egyházunkban azt tartom klasszikusnak, ami biblikus, tehát egyszerű; lutheri, tehát reformátori; és nyitott a jelenre, tehát aktuális. Túróczy Zoltán igehirdetései minden szempontból megfelelnek az itt adott definíciónak, tehát biblikusak, lutheriek és nyitottak a jelenre.

1. A megszólító–biblikus jelleg

Túróczy Zoltán igehirdetései mindenek előtt *megszólító jellegű biblikus* igehirdetések. Túróczy sohasem téveszti el a hallgatóságot, azt hogy kinek beszél: nagyvárosi gyülekezetnek, egyszerű, természetes gondolkodású parasztembereknek, idősebbeknek vagy gyerekeknek. A megszólító jelleg abban is kifejezésre jut, hogy Túróczy mindig egyes szám, illetve többes szám második személyben, vagyis tegezve szól a gyülekezethez. Mára igehallgatói fülünk talán jobban hozzászokott a „tudják, kedves testvérek” jellegű, nagykorúságunkat tiszteletben tartó megszólításhoz, ám Túróczynál mégsem tűnik bizalmaskodónak, ez a nyílt és direkt – kétségtelenül evangelizációs jellegű – tegezés. Az igehirdető azonnal megteremti a bizalmas kapcsolatot a hallgatósággal, legyen szó a gyermekeknek mondott, a „Tyúkanyó beszédéről” szóló prédikációról (1959. augusztus 2.), a börcsi parasztembereknek a Luther-rózsa jelentését kibontó reformációi igehirdetésről (1958. október 31.), a Szeretetház öreg lakóinak hirdetett, „a mennyországban nincs temető”, „öregotthon sincs” jellegű vizsgálatáról (1962. május 5.).

Az igehirdető és a hallgatóság között tehát azonnal megteremtődik a bensőséges kapcsolat, és ez mindenképpen komoly élettapasztalatra, jó emberismeretre vall.

Ugyanakkor Túróczy sohasem felejt el, hogy ő Isten ígétének szolgája. Nem cseveg az emberekkel, hanem Isten küldöttként szól. Többnyire előírt igehelyek alapján prédikál, és mindig a textus az igehirdetés fókusza. De nem egyszerűen a „mai megféleltetést” keresi a textus számára, hanem Isten ígétével bátran bevilágít az igehallgató emberek lelkébe. Tudatosan, vagy tudattalanul is a reformáció igemagyarázati elvét követi: a Szentírás önmagát magyarázza. Az egyik bibliai igevers fényt ad a másiknak, az egyik bibliai történet a másik bibliai történet révén válik érthetővé. Túróczy benne él a Bibliában és alapvetően „biblikusan gondolkodik”.

Túróczy igemagyarázata sokat köszönhet a protestantizmus hagyományában különösen is elterjedt, az egyes verseket egymás után kibontó *expozitorikus homiletikai* hagyománynak.

2. Az ige leleplező, ítéletet mondó jellegének kendőzetlensége

Bármennyire is bensőséges viszonyt teremtett Túróczy az igehallgatókkal, bármennyire is megízleltette velük a Szentírás gondolati és nyelvi

gazdagságát, egy percig sem hagyott kétséget afelől, hogy Isten ígéje leplezi a bűnös embert, ítéletet mond róla, és ezért Isten elé állítja őt.

1939. július 22-én vasárnapján búcsúzott a Tiszai Egyházkerület püspökének megválasztott Túróczy a kedves győri gyülekezetétől, s személyes hangon arról prédikált, hogy Isten mindenek előtt őt vádolja, őt ítéli meg bűnei miatt: a pásztor, aki nem látogatott eleget, aki elmulasztott minden eléje kerülő lelket megnyerni Urának. Csak Isten kegyelmében bízunk, hogy az utolsó ítélet napján őt is befedezi majd a Bárány vére. (1939. március 25.).

A modern biblia magyarázókat megszegényítő szakértelemmel és érzékkel fejtegette Jézus példázatait. Úgy is mondhatnánk: meghökkentően modern hermeneutikai észrevételeket tesz, amikor 1940. szeptemberében az Evangélikus Teológiai Otthon meghívására Jézus példabeszédeiről tart sorozatot. Módszer tekintetében a „sorozatoknak” Túróczynál is rendkívül jó pedagógiai hatása volt! A sorozatban először a meg nem értés okairól beszélt. Mintha Bonhoeffer *Követés*-ét olvasnánk! Túróczy rámutat, hogy:

„Isten ígétjét nem lehet következmények nélkül hallgatni. [...] Ha engedetlen vagyok, akkor nem adatik meg a megértés, hanem az is elvételik tőlem, amim van. Így lesz a példázat rejtett és világos beszéd egyszerre. Lehet áldás és ítélet egyszerre.” A búza és a konkoly példázata kapcsán az Ellenségről beszél: „Én soha nem olvashatom egyedül Istennek az ígétjét, mindig ott van mellettem a gonosz. Azt kell mondanom, hogy nincs buzgóbb hallgatója Isten ígétjének, mint a gonosz. Ott van mindenkor mellettünk. Nincs nála szorgalmasabb templomlátogató. [...] A Bibliát senki sem ismeri jobban, mint a gonosz. Idézni tud Isten ígétjéből.” (1940. szeptembere).

Megdöbbenő erővel hirdette az ítéletet Éli tragikus történetével 1940-ben. Rámutatott, hogy hamis a soha haragudni nem tudó Istenről alkotott kép. Ha Isten ítélete van rajtunk, akkor nincs kijelentés, nincs látomás. Ez olyan időkben történik, amikor megvénhedt, alvó korok, mint Éli korának egyháza, lepaktálnak a világgal. Isten ilyenkor harsonaszóval ébreszti az ő népét. Kétféle ítéletről beszélt. Az első ítélet kegyelmi aktus, mert az figyelmeztetés Éli fiainak gonoszsága miatt. A második ítélet az elégtételt szolgáltató bírósági aktus, de ez az ítélet sohasem jön az első, figyelmeztető ítélet nélkül.

„Éli is kapott ilyen kettős ítéletet, ez a második és utolsó, amelyik itt most végig fog rajra dübörögni, mint az ítéletnek cséplő szekere, azért dübörög rajta végig, mert nem volt füle az első, a közbeszóló ítélet meghallgatására.” (1940. október 20.)

Az ítélet szerepét Túróczy máskor Pál (1Kor 1,21–31) félelmetes vitatkozó készségével szemléltette. Rámutatott, hogy

„Az értelmi kifogások kulisszái között a bűn szerelme lappang, s ezért meggyőzhetetlenek. A hit érvei meggyőzőek és megerősítőek a hívő számára, de leperegnek hatás nélkül a hitetlenekről.” (1958. február, Ötvened vasárnap)

Jézusnak a királyi menyegzőről szóló példázatában a menyegzői ruhába nem öltözött vendég ítélete azt illusztrálja, hogy nemcsak a közönyösök, a mohók, a kereskedők, a hatalmasok, de az öngazak, a vallásosak is csalódnak, amikor Isten felfedi önmagát, azaz istenségét, s összetöri a vallásosak öngazságát, és megmutatja, hogy Ő nem az, akinek a vallásos ember képzelte. (1959. június 7.)

Túróczy egyik utolsó igehirdetése a „holt hitről”, a Jelenések könyvének szárdiszi gyülekezetéről szól, „kinek az a neved, hogy élsz, de halott vagy” (Jel 3,1–6).

„Az a gyülekezet, amellyel a világ meg van elégedve, az szalonképessé válik. Ha pedig szalonképes lett, a világ kedveli a gyülekezetet, akkor ott baj van. A gyülekezetben megízetlenül a só – amint az Úr Jézus mondja. [...] Ahol kialszik az Ige vezető fénye, ott botorkálónak lesz a keresztyén élet. A megszentelődés harcát nem harcolja végig... Ez az Ige azt üzeni a nagy nyomorúságba jutott gyülekezeteknek és az egész keresztyénségnek: Rettenj meg a magad állapotán, de ne ess kétségbe, mert Krisztusnak van még reménysége hozzád!” (1968. szeptember 8.)

3. Drámai megjelenítés, bűnbánatra, megtérésre való felszólítás

A bekövetkező ítéletet a vihar képe szemlélteti legjobban. Megrendítő Túróczynak egy 1936-os Jónásról szóló igehirdetése. Ha ítélet van, akkor Isten vihart támaszt. Az ember bűne miatt támasztja Isten a vihart, ő támasztja a földrengést. Mily döbbenetes: Istennek az egész teremtett világot mozgósítani kell ahhoz, hogy összetörjön az emberi szív. (1936. július 5.)

Több mint két évtizeddel később a Nádorvárosban Jn 6,16–21 alapján a tengert lecsendesítő Jézusról, a „vihar evangéliumáról” prédikált. Mint írta:

„A viharnek nemcsak rémhíre, hanem örömhíre is van. Azért is tartozik hozzá életünkhöz a vihar, mert Jézus sokszor nem tud másképp hozzánk jönni, csak hullámok taraján.”

Jónást a tenger viharában, Saul a nagy fényesség viharában, a filippi börtönőrt pedig a földrengés viharában kereste meg az Úr. A vihar válszút elé állít minket is.

„Ma is sok ember él viharban. Lehet, hogy te is abban élsz. Vajon megkeményíti-e szívedet a vihar, és elfelé sodor téged a vihar urától, Jézustól, vagy pedig megpuhítja kemény szívedet, és odafordít egészen őfelé?” (1958. január 19.)

„Csak bűnösöknek!” címmel megrendítően prédikált a farizeus házában látogatást tévő Jézusról és az ott haját és lábait könnyekkel öntöző, majd drága kenettel megkenő bűnös asszonyról. A minket mint hallgatóságot is megtérésre készítő gondolatmenet így alakul: 1. A bűnös asszony megtérése bűnbánattal kezdődik. 2. Megtérése a szabadulás elszánt akarással folytatódik. 3. Megtérése a kegyelem hitben való megmaradásával éri el tetőpontját. 4. Megtérése a hálával válik tartóssá.

„Hála érződik ki a szegény bűnös asszony magatartásából. A hála azonban csak akkor segít rajtunk az új életben, ha tartós a hála. Megtérni könnyebb, mint megmaradni a megtérés keskeny útján. Sokkal könnyebb megtérni, mint újjászületetten élni. Csak a hálás tud megmaradni. A hála ereje mindig a bűn nagyságától függ.” (1961. június 18.)

4. Vigasztalás, a Szentlélek és egyházépítés

Nem jó az az igehirdető, aki az igével csak ítéletet hirdet, majd hallgatóságot megtéréshez vezet, s ezzel befejezettnek véli szolgálatát. Megtérni sokkal könnyebb, mint a hitben megállni és megmaradni. Két évtizede hallottam valakitől, hogy a negyvenes évek végi ébredési és evangelizációs mozgalmak a külső, politikai nyomáson túl azért is futhattak zátonyra, mert hibáztak, amikor nem végeztek a lelkekben utógondozást. A megtértek ezért az ideológiai nyomás és az állandó szekularizáció követ-

keztében vagy visszaestek, vagy képmutatóvá váltak. Egy jó igehirdető sohasem elégedhet meg a megtértek számával mint munkája látványos gyümölcseivel, hanem ekkor kezdődik szolgálatának második, nehezebb fele: a lelkek és az egyház építése. Krisztus értünk hozott áldozatát az elküldött Vigasztaló, a Szentlélek teszi számunkra bensőségesé azáltal, hogy megérint bennünket és egyházát elkezd építeni bennünk és általunk. A Szentlélek teremt közösséget – koinoniát – és egységet. Lássuk, hogy miképpen képviselte ezt Túróczy Zoltán a fennmaradt igehirdetéseiben!

1931 pünkösdjének örömnépén Túróczy az Ef 4,30 alapján azt fejtette ki, hogy miért szomorítható meg a Szentlélek.

„A Szentléleknek van pünkösd szomorúsága. Szeretnélek meghívni látogatóba a Szentlélek otthonába, ahol nem ünneplik őt, ahol nincs színpadi teatralitás.”

Először is a Szentlélek – mondta Túróczy – azért szomorítható meg, mert telhetetlen, kielégíthetetlen, a Szentlélek missziói lélek, neki mindenki kell, a Szentlélek téged kíván. Azért szomorítható meg, mert szeret, mert tudja, hogy csak akkor lehetünk boldogok, ha az övéi leszünk. És végül a Szentlélek azért szomorítható meg, mert gyengéd és hű.

„Az Isten Lelke anyai gyöngédséggel van tele”. „A Szentlélek oly gyöngéd, hogy még Jézus is védőügyvédjévé szegődik.” (1931. május 24.)

Ha figyelmesen olvassuk Túróczy Zoltán igehirdetéseit, akkor bizony hamar eloszlik az a gyanú, hogy az evangelizátor igehirdetéseiben egy individuális pietista megtérésszményt hirdetett volna, aminek nincs közösségi vonatkozása és kihatása. Ennek éppen az ellenkezője igaz. Túróczy egyszer az ApCsel 16 alapján arról prédikált, hogy a börtönőr a földrengés következtében megtér, s Páltól azt kérdezi: „Mit kell cselekednem, hogy üdvözüljek?” Pál válasza: „Higgy az Úr Jézus Krisztusban és üdvözülsz mind te, mind a te háza népe!” Túróczy egy sajátos közösségtanulmányt bont ki ebből az igeszakaszából. Rámutat, hogy már Ezékielnél is felbukkan a közösség felelősségének gondolata: felelős vagyok testvéremért, mert ha nem figyelmeztetem őt, az ő vért rajtam kéri számon az Úr. Ám, ha figyelmeztetem, és ő tovább is vétkezik, akkor megmentetem a lelkemet. Míg Ezékielnél megvan annak lehetősége, hogy az egyik ember elvész, a testvére pedig megmenekül, Pál (és Lukács) – mutat rá Túróczy:

„...teljes sorsközösségbe csatolja össze a háznépet. Mintha teljesen ki volna zárva az a lehetőség, hogy valaki tudjon üdvözülni háza népe nélkül. [...] Ennek az igének világossága szerint senki magában nem üdvözülhet. És ha a családja nem menti meg a lelkét, ő sem tudja megmenteni a magát. És ha ő megmenti lelkét, családja is üdvözül.” (1937. július 4.)

A Szentlélek hitet, közösséget és egyházat teremt. Túróczy azt is jól tudta, hogy nincs szeplőtelen egyház, mert az *corpus mixta*, kevert test.

„Nincs tiszta búza, nincs tiszta keresztyén egyház sem. [...] A szektás törekvések abból indulnak ki, hogy nem tudnak ebbe belenyugodni. Előbb-utóbb meg kell nekik is látniuk, mert Isten nagyon gorombán adja tudtukra, hogy nincs tiszta búza, nincs tiszta keresztyén egyház.” (1940 szeptembere)

Túróczy Zoltán több alkalommal beszélt a keresztyének egységéről. Élete alkonyán, 1961 egyetemes imahetén is ezt tette. Igehirdetését azzal kezdte, hogy Jézus fájdalmat érez a keresztyének egységének hiánya miatt. Rámutatott, hogy az igazi keresztyén egység nem szervezeti egység, vagyis nem az aklok, hanem a nyáj egysége, az igazi keresztyén egység nem típusazonosság, de még nem is tanazonosság, hiszen rész szerint van bennünk az igazság; a teljes igazság nem a mienk. Az igazi keresztyén egység valóban szeretetközösség.

„Jézus Krisztus azt akarja, hogy az övéi tudják az igazságot és egymást szeretni. [...] Ha valaki ebben az egyben, az üdvöntő kérdésben nem ért velünk egyet, akkor sem a vitatkozás feladatunk, hanem a bizonyágtétel arról, hogy én úgy látom a kérdést, nekem kicsoda Jézus Krisztus, a többi rá kell bízni a Szentlélek Úristenre, ő fog majd vitába szállni a másikkal.” (1961. január 22.)

5. A kereszti teológusa – Luther követője

Eddig azt láttuk, hogy Túróczy Zoltán a klasszikus – és nem a mai – értelemben vett „karizmatikus” igehirdető volt. Karizmat kapott ahhoz, hogy a teljes Szentírással a kezében szólítsa meg az ige hallgatóit, ahhoz, hogy az ige leleplező erejével ítéletet hirdessen, hogy a hallgatóságot drámai erővel megtérésre indítsa, s végezetül karizmája volt ahhoz, hogy a Szentlélek segítségével vigasztaljon, és egyházat építsen. Sokan azt hangsúlyozzák, hogy Túróczy elsősorban nagyszerű, személyes hangon és

hitelesen szóló evangelizátor és nagy tekintélyű, bölcs, bár olykor vitatható egyházkormányzó volt. Túróczy értékelésében egy szempont nem domborodik eléggé ki, nevezetesen az, hogy ő, az evangelizátor, igazi lutheri teológus is volt. Luther sokszor fogalmazott dialektikus antitézisekben: „A keresztyén ember szabad ura mindennek, és nincs alávetve senkinek. A keresztyén ember készséges szolgája mindennek, és alá van vetve mindenkinek.” (A keresztyén ember szabadságáról). Túróczy is hasonló módon ír: „Aki hisz, annak minden javára válik, és semmi sem árt; Aki nem hisz annak minden árt, semmi sem használ” (A bűnbánat szentségéről). Túróczy nál is megfigyelhetjük ezt az érvelési formát. Egy alkalommal egyszerre két textus alapján prédikál: Róm 1,28–33 szerint az ember „rettenetes”; Gal 5,22 alapján „csodálatos” lény. Isten nélkül minden szörnyűségre képes vagyok; Istennel viszont minden jóra képes leszek. (1930. január 5.)

Túróczy nemcsak a formában képviselte a lutheri teológiát, hanem a tartalomban is, méghozzá a legjobbat: a lutheri *theologia crucist*, azaz a kereszti teológiáját.

A rejtőzködő Istenről például a kananita asszony szívós hitének példáján keresztül prédikált. A kananita asszony többszöri csalódást is kibír, nincs sértett önérzete. Isten minket is összetör, s vajon mi tudunk-e önérzeteskedés nélkül az irgalmas Istenhez folyamodni? „A kegyelmes Isten tehát az ítélő Isten háta mögött áll. Csak rajta keresztül látható.” (1935. március 17.)

2Móz 33,18–23 alapján, Luther nevének említése nélkül, teljesen lutheri módon tanít arról, hogy mi Istent közvetlenül nem láthatjuk, hanem csak úgy, mint Mózes. Mi is csak a hátát pillanthatjuk meg, miután elsuhant előttünk. Jézus tanítványai is csak a velük történt események után értették meg, hogy Isten cselekedett életükben. De nem szabad szomorkodnunk, hogy Istennek a hátát látjuk. Ellenkezőleg! Örömhír számunkra az, hogy Isten előttünk jár. Ezért „Boldogság az Isten háta mögött lenni.” (1937. augusztus 28.)

Más alkalommal mily lutheri módon tudott Túróczy beszélni látszatra oly száraz témáról, mint az evangéliumok nemzetségtáblázata! Nem nagyon hiszem, hogy Túróczy hozzáférhetett Luther Genézis-kommentárjának Támarról szóló fejezetéhez. Ezért annál inkább szembeszökő, hogy teológiailag Luther és Túróczy ugyanazt mondják, Luther Támár kapcsán, Túróczy pedig a nemzetségtáblázat felől: nagyszerű vigasztalás és evangélium az, hogy Isten olyan bűnösöket is fel tud használni nagy céljának végrehaj-

tásában, mint Támár, Ráháb vagy Uriás felesége, akik ösökként mind szerepelnek Jézus nemzetségtáblázatában. (1958. december 22.)

Lutherhez hasonlóan tudott Túróczy is a zsoltárok alapján mély hittel a keresztről prédikálni. Fiatalon a 22. zsoltárról a mai hermeneutikai irányzatokat megszégyenítő világossággal mondta el, hogy ez a zsoltár egyszerre Dávidé, Istené és Krisztusé. Dávid lelkében a hit borzalmas harca folyik, s amíg ezt írja belekerül az ihletettség állapotába. Öntudatlanul is Isten akaratának tolmácsolója lesz.

„Míg Dávid írja, Isten látja Fiát, amint ott függ a kereszten, és a legborzalmasabb kínok között felsikolt nagypéntek sötétségében”. (1931. szeptember 11.)

Az elcsüggedésről és a bizalomról a 43. zsoltár 5. verse alapján tartott rádiós prédikációjában írja, hogy

„Istenben csak az az ember tud bízni, aki találkozott a golgotai kereszttel, ahol nem egy királyi gesztussal engedtetik el az ember bűne, és töröltetik el a bűnnek következménye, hanem ahol az Isten kézzelfogható áldozatot hozott azért, hogy a megrettent lelkiismeretű embernek legyen békessége és bizonyossága afelől, hogy megbocsátottak neki az ő bűnei. [...] A bizalom csak a kereszttel szemben álló ember szívében tud megszületni.” (1944. június 25.)

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy négy évtized igehirdetéseit áttekintve hatalmas örökséget vehetünk birtokba.

Isten kivételes tehetségű szolgája volt Túróczy Zoltán, aki nagy ajándék volt a magyar evangélikusságnak még életében, de halála után három évtizeddel történő újrafelfedezése is áldás lehet a mának és a holnapnak is. Az ő életében is voltak magasságok és mélységek; igehirdetése leggyakrabban a Szentlélek erejével szárnyaltak, még akkor is, ha volt olyan rövid nehéz időszak, amikor az ő mondanivalója is megsoványodott.

Idős korára a hitharc és élettapasztalat teljesen letisztult benne, az egyházkormányzói terhektől immár szabadon, apostoli alázattal hirdette Isten igéjét amikor és ahogyan éppen lehetett. Igehirdetéseinek hatása alól ma sem térhetünk ki: az evangélium élő hangjával megszólít, felráz, és Isten elé állít mindannyiunkat. Megtérésre készítet, a Szentlélek erejével Krisztus egyházába, a szentek közösségébe plántál bennünket.

III. TÚRÓCZY PÜSPÖKI SZÉKFOGLALÓI¹⁰⁸

1. Tiszántúli Egyházkerületi Egyházkerület, 1939. május 16.

1939 tavaszán a Tiszántúli Egyházkerület élére, a korán elhunyt Domján Elek utódjának választották meg Túróczy Zoltán győri lelkészt.

Túróczy Zoltán a retorikailag is elegánsan felépített beszédét¹⁰⁹ – „Hogyne lennék megrendülve!” ismétli többször egymás után – a püspöki tisztség teológiai jelentésének értelmezésével kezdte. E tisztségről szólt biblikus és egyházjogi értelemben. Mind a Biblia, mind az egyházi törvények szerint a püspöki tisztségnek kettős értelme van: a püspök egyrészt munkás ember (1Tim 3,1), másrészt vezetői pozíciót bír (ApCsel 20,28; 1Tim 3,6). A Biblia megfosztja a püspöki tiszteletet a később oly gyakran ráerakodott emberkultuszról, illetve bálványimádástól. Az állami törvények nem látják a kettős arculatot, hiszen számukra a püspök csak közjogi méltóság. Túróczy azonban e kettős arculatra figyel: a gyülekezetben dolgozó munkatárs, „nem uralkodó, hanem szolgáló” püspök, de ugyanakkor *episkopos*, azaz felvigyázó is akar lenni. Akire felelősséget hárítanak, annak rendelkezési jogot is kell adni, mert felelősség nincs hatalom, és hatalom nincs felelősség nélkül. Az ágostai hitvallás hatalmat ad a püspököknek, de arra is figyelmeztet, hogy „...nincsen hatalmuk arra, hogy az evangélium ellenére rendeljenek el valamit.” Mivel a püspök lelkiismeretét fogva tartja Isten igéje, ezért bátran biztatja a nyáját, hogy „...ne féljetelek soha hatalmat adni annak, akinek a lelkiismeretét fogva tartja Isten igéje”.

Ezután az egyházról szólt. Célkitűzése, hogy az egyház legyen egyház, mert az nem vallásos célú társulat, hanem Krisztus misztikus teste, amit nem emberek alapítottak, hanem a Szentlélek. Ennek a testnek „a feje” az Úr Jézus Krisztus. Nemcsak úgy, mint dísz, hanem úgy is, mint aki kormányoz és uralkodik. Ez az Anyaszentegyház látható, még akkor is, ha a kereszt botránnya alatt elrejtve is éli a tulajdon életét. A finn ébredési mozgalom révén megtanulta, hogy ha „az egyház nem anyám, az Isten sem Atyám nekem.” Az ágostai hitvallás szerint az egyház két alapvető funkciója az evangélium hirdetése és a szentségek helyes kiszolgálása. Az igehirdetéseket ezért a jövőben fokozottabb ellenőrzés alá kívánja vonni, de ugyanakkor tu-

¹⁰⁸ Az előadásnak ez a része most jelenik meg először nyomtatásban.

¹⁰⁹ Túróczy Zoltán: *Püspöki beköszöntő*. A Harangszó ajándéka, Győr, 1939.

datában van az egyoldalú tanítói szolgálat veszélyének, s ezért az őskereszténység és a reformáció korának úrvacsorás istentisztelete felé törekszik.

Következő szempont a *misszió*. Az egyház történelmi, jogi és lelki arculatáról szoktak beszélni, s ezek közül a leglényegesebb a harmadik. A lelki arculat uralkodó vonása viszont a misszió. A misszió három szintjéről beszélt:

„Az egyház lelki arculata mindig harcoló egyházat mutat. Ez a harc mindenekelőtt befelé folyik. Az ítéletnek Isten házában kell elkezdődnie. Ez a legbelső misszió. Azután az egyház elhidegült emberei felé kell fordulnia, ez a belmisszió.”

S végül a külmmissziót említette. Ám óva figyelmeztetett a prozelitizmus veszélyére: *„sosem szabad eljutni egy másik keresztény egyház kerítéséig, a felekezeti harcig.”*

Az egyesületek is az egyház lelki arcéléhez tartoznak,

„...létrejöttük és munkájuk egy ideig ítélet volt az egyház fölött. Meg is érdemelte az egyház ezt az ítéletet, mert olyan munkaterületet hagyott paragon, amelyet elsősorban kellett volna megművelnie.”

Ma már az egyház nem úgy tekint az egyesületekre, mint szektákra és az egyesületek sem úgy néznek az egyházra, mint a hitetlenek gyülekezetére.

Továbbiakban az egyház jogi és a történelmi arculatáról emlékezett meg. Aki a jogi kereteket mint medret nem veszi tudomásul, az rajongó. A történelmi öntudat ébrentartása ugyancsak kívánatos.

Ezután a *hitvallók frontjáról* (a minden hívő közötti evangéliumi lelkület kibontakozásáról), az egyház *kultúrcárjáról* (a jogakadémiáról és az iskolákról) az *anyagi kérdésekről* szólt. A kerületi partikularizmuson túllépve az *corpus lutheranorum*, majd *corpus christianorum* felé tárgul figyelme:

„...boldogan ragadok meg minden olyan alkalmat az együttműködésre, amely hitelveim megtagadása nélkül lehetséges. Ma nemzetünk létérdekei ellen vét az, aki puszkaporos levegőben a felekezeti harc égő csóvjával dobálózik.”

Végezetül kitért az egyház és az állam kapcsolatára. Az együttműködés a megkülönböztetésen alapul:

„...lehetetlen az egyház számára, hogy az államot érintő létkérdésekben ne foglaljon állást. [...] A kölcsönös megértés megbontása csak ott le-

hetséges, ahol sem az állam, sem az egyház nem elégszik meg azzal, hogy az legyen, aminek Isten szánta. Ha az állam egyház is akar lenni, s az egyház állam is akar lenni, akkor elkerülhetetlen az összeütközés.”

Végezetül Túróczy személyes politikai véleményének is hangot adott:

„Nem csinállok titkot abból, hogy jobboldali gondolkodású és erősen nemzeti érzésű politikai meggyőződése van, s hiszem azt, hogy a nemzeti és a népi erők megújulásának mostani korában Isten nemzetünk számára nagy dolgokat tartogat még.”

Ne felejtjük el, hogy mindez 1939-ben hangzott el! Hat év múlva a II. világháború végén Túróczyt a háború alatti beszédei miatt a nyíregyházi Népbíróóság előbb halálra, majd tízévi fegyházbüntetésre és állásvesztésre ítélte.

2. Dunántúli püspöki székhely, Győr, 1948. december 16.

A „fordulat évében” másik püspöki hely is megüresedett. Majdnem három évtizedes püspöksége után nyugalomba vonult Kapi Béla, a Dunántúl püspöke. Helyére az állítólagos háborús bűnei miatt tízévi börtönbüntetésre ítélt, majd az ítélet alól felmentett Tiszántúli püspököt, Túróczy Zoltánt választották meg. Mint utaltunk rá, Ordassal szemben Túróczy az állam és az egyház közötti Egyezmény megkötését mindvégig szorgalmazta, majd a zsinati elnökség nevében Mády Zoltánnal együtt 1948. december 8-án alá is írta.¹¹⁰

Nem felejtethjük el, hogy Ordass Lajos 1948. szeptember 8-a óta egy koncepció per áldozataként az iskolák és a világi vezetők védelme

¹¹⁰ Az állam és az egyház között megkötött egyezményt – az 1990. február 12-én hatályba lépett lelkiismeretről, valamint az egyházakról szóló alkotmányjerejű törvényre hivatkozva – 42 évvel később, 1990. március 19-én bontja fel Németh Miklós Miniszterelnök, valamint Dr. Harmati Béla püspök-elnök és Dr. Frenkl Róbert országos felügyelő. Ld. *Evangélikus Élet*, 1990. április 1. A dolgok érdekes egybeesése, hogy 42 évvel korábban Túróczy Zoltán közvetlenül az Egyezmény megkötése után, Szabik Imre pedig közvetlenül a z Egyezmény felbontása után lett püspök. Frenkl Róbert az *Evangélikus Élet* idézett számában arról szól, hogy Ordass „történelmi igazsága az egyezmény felbontásakor minden eddigénél nagyobb fényt kapott”. Az aláírókra ez a megjegyzést teszi: „Szerettük egyházukat, tenni akartak érte. A szabadság nagy pillanatában megbocsátó szeretettel kell gondolnunk rájuk, az Istené az ítélet.”

miatt a börtönben ült. Ebben a kontextusban kerül sor a győri püspökavatásra.

Túróczy püspöki székfoglalója¹¹¹ első látásra ismét egy teológiai remekmű. Így kezdődik:

„Az egyháztörténelem tanúsága szerint állandó a feszültség a pap és az Isten embere között Hivatásuk is sokszor szembeállítja őket egymással. A pap a nép képviselője az Isten előtt, az Isten embere főképp Isten képviselője a nép előtt. Egyéniségük rendszerint ellentétes. A pap liturgikus. Beidegződött szertartások lassú méltóságteljesége ömlik el a lényén. Maga a Megtestesült hagyomány és a klasszikus kiszámítható rend. Az Isten emberében ezzel szemben mindig van valami nyugtalan-ság és nyugtalanítás. Hagyományok nem kötik. Szertartásosságra nem sokat ad. Diplomáciai készsége jóformán semmi. Mindig van benne valami a fenegyerekből. Ezért kiszámíthatatlan. Ezért vannak külön papok és próféták. Mindig arra vágytam, hogy mint pap legyek Isten embere, és mint Isten embere legyek pap...

Valamikor az egyháztörténelemben az Isten emberre pappá és püspökké »deformálódott«, ma a történelmet kormányzó Isten olyan időket hozott ránk, mely lehántja a püspökről a külső dicsőséget és hatalmat s Isten emberévé »reformálja« őt.”

Ma, immár az Ordass-vonal és Túróczy-vonal 1948-as konfliktusának ismeretében, talán nem merész pszichologizálás a „pap” és az „Isten emberének” konfliktusában az Ordass–Túróczy-ellentét drámáját is sejtetni: különösen is feltűnő ez a két lelkialkat szembeállításánál: a pap a „lassú méltóságteljeség”, az Isten embere a nyugtalan-ság megtestesítője. A mai időkben az Isten emberére van ismét szükség.

Lutheri paradoxonnak tekinthetjük azt a megállapítást, hogy a püspök egyszerre „alkalmatlan a szolgálatra” és „alkalmas a szolgálatra”. Az előd, Kapi Béla méltatása után a Dunántúli kerület önfenntartási problémáiról szólt, majd rátért a Dunántúlra, mint „egyházpolitikai problémára”, ugyanis:

„...az a politikai beállítottság, amelyet ma a reakció gyűjtőfogalma alá szoktak vonni, ... itt a legelterjedtebb. Úgy tudom, hogy a magyarországi evangélikus egyházban talán itt vannak a legtöbb, akik hol értetlenül, hol

fejcsóválva, hol gyanakvással, hol önző gyanúsítással szemlélik az állam és az egyház közötti békességnak azt a politikáját, amelyet folytatok.”

Ezen a ponton kezdődik az a metamorfózis, ami Káldynál tíz évvel később fog kiteljesedni, az eleddig klasszikusan és kiválóan teologizáló egyházvezetés itt vált át láthatatlanul politizálásba. Az egyházvezetés immár nem(csak) teológia, hanem fokozatosan politika (is) lesz. „Az egyezés ünnepélyes aláírása megtörtént.” A bizalmatlanság légkörét szét kell oszlatni és meg kell teremteni a bizalom légkörét.

„Higgyük el egymásról, hogy itt nem néma ebek, gyáva bábok, a másik oldalon felelőtlen szájhősök és politikai kalandorok, hanem mindkét oldalon az egyház javát és az emberek üdvösségét kereső emberek vannak.”

Ez elvileg, elméletileg biztos így volt. A gyakorlatban azonban – ha az Ordass és Túróczy közötti 1948-as konfliktusra gondolunk –, akkor az egyik fél éppen a börtönben, a másik fél pedig az állam által üdvözölt püspöki székből ült. S ha erre gondolunk, akkor talán jogosan hiányolhatjuk a tragikum és szolidaritás csendes kifejezését, s ezért már némileg erőteljesen kezdenek hatni az egyébként teológiaiag nagyszerű gondolatok, hogy a püspök mégiscsak alkalmas, mert Isten hívta el, mert nem az emberektől függ:

„Isten embere emberektől független ember. Csak Istentől függ. Szabad mindenki mástól, még a közvéleménytől is. ... Nekem nem népszerűség kell, hanem Isten-szerűség ... Hogy az Isten embere programtalan ember, mert saját programja nincs. Tudja, hogy Istennek van programja ... Hogy legfőbb szolgálata az imádság: Isten embere kifelé szolgáló, de befelé és felfelé néző ember. Ezért van az, hogy szolgálatának legfőbb helye az imádkozás benső kamrája.”

3. Északi Egyházkerület, Budavár, 1957. február 5.

Három hónap telt el az egyházi élet ügyes és gyors 1956. november 1-jei átszervezése óta. 1956. november 4-én az orosz tankok „csak” a magyar forradalmat, de nem a megtisztított és felpezsdült egyházi életet tudták leverni. A Moszkva segítségével hatalomra került Kádár-kormány még nem ért rá az egyházakat érintő restriktív intézkedésekre. Az Ordass vezette Magyarországi Evangélikus Egyház – ma már tudjuk – mintegy másfél esztendőre „kegyelmi időt” kapott. Ilyen körülmények között került

¹¹¹Túróczy Zoltán: „Püspöki beköszöntő”. *Lelkipásztor*, 1949/17.

sor az 1956. november 1-jén lemondott Vető Lajos helyére visszahívott Túróczy Zoltán beiktatására 1957. február 5-én.

Túróczy Zoltán a harmadik püspöki székfoglalóját¹¹² azzal a kérdéssel kezdte, hogy nem kerül-e szembe Isten teremtményi rendjével, amikor öregemberként ül be a püspöki székbe.

„Sejtem ...látom, mi az én átmeneti rendeltetésem: kivezetni egyházunkat az északi kerület területén a bizalmi válság okozta kátyúból, s beindítani azt az új egyházi életet, melyért az 1956. évi nyári konferencián lelkészeink küzdöttek.

Mivel már kétszer alkotott programot, most csak előre néző négy jelszót adott. Ugyanakkor – mondta – „...tudatában vagyok annak, hogy nem minden rossz, ami volt és nem minden jó csak azért, mert más, mint ami volt”.

Az első jelszó: „Az ige uralmáért!” Az egyház nem azért van, hogy uralkodjék, hanem, hogy az ige uralkodjék. Az egyház üdvintézmény, „...ezt kell, hogy biztosítsa az egyházkormányzás azzal, hogy medret biztosít az élő víz folyamainak”. Ez a nézőpontja az egyház személyi politikájának. Ezért nem tűrhet istentelen embert a felügyelők, vagy a presbiterek sorában, de a papok között sem.

„Az ige uralma alá kell helyezni az egyház politikai állásfoglalását is. Nem úgy, hogy előbb alkalmazkodó gyávaságból, pózoló hősiességből, józan reálpolitikából cselekszünk, s azután megpróbálunk hozzá valamilyen teológiai igazolást találni. Ha úgy cselekszünk, akkor nem az ige uralkodik rajtunk, hanem mi akarjuk igába hajtani az igét. ... Nem a politika felől kell közelednünk az igéhez, hanem az ige felől a politikához. ... Ezt próbálgatom akkor, amikor vallást teszek arról, hogy a népi demokráciát a világkormányzó Isten kezéből tudom venni rendelt életkeretül, mikor az egyezményt nemcsak belülről vállalom, mert annak idején épp a mai napon beiktatott vezetőség írta alá az egyház nevében a zsinat megbízásából, hanem úgy tekintek rá, mint az Istentől becsukott és kinyitott ajtók okmányára. Ezért engedelmeskedem Róma 13,1 alapján a felső hatalmasságoknak, de ezért vállalom az is, hogy amikor a felső hatalmasság akarata szembekerül a legfel-

¹¹² Az Északi Evangélikus Egyházkerület Elnökségének beiktatása. Könyomatos kézirat. Engedélyszám: 4140.

sőbb hatalmasság akaratával, akkor Istennek kell inkább engedelmeskedni, mint az embereknek (ApCsel 5,29). ”

Ez az érvelés az ébredési mozgalom vezérétől és az Egyezmény aláírójától, az akkori politikai kontextus ismeretében teljes mértékben elfogadható. A politika valóságával szembesül, de politikáját egyértelműen teológiára építi, amikor az ige uralmát hirdeti meg.

A második jelszó „Az elpaposodás ellen!” szólt, az egyház ugyan- is erejét veszti, ha elklerikalizálódik.

„Az egyház feladata, hogy állítsa meg az elpaposodási folyamatot, s ne engedje rombolni tovább azt a hidat, melyet laikusok képeznek az egyház és a világ között”.

A harmadik jelszó „Szabadság és törvény!” Noha „az egyház nem lehet rideg paragrafusok jogrendje”, hanem a „Szentlélek jogrendje kell, hogy legyen”, a jogrendre mégis szükség van. Túróczy a presbiteri kormányzás helyett a közgyűlési rendszer mellett tett hitet.

A negyedik jelszó: „Jusson szóhoz a szív!”, nevezetesen a „a nyáját kereső pásztori szív”. Az egyház személyi kérdéseit tekintve azokat a megoldásokat kell keresni, amelyek

„...nem csupán az igazságot akarják érvényesíteni a szeretet rovására, vagy a megbocsátó szeretetet az igazság rovására, hanem amelyekben egyszerre és együtt van az igazság és a szeretet.”

Túróczy Zoltán harmadik tiszavirág-életű püspöksége annak a jele, hogy az egyházi élet a politikai élethez képest általában mindig fáziskésésben van. A politikai forradalmat 1956 novemberében, ám az egyházi forradalmat csak másfél évvel később, az 1957/22-es számú rendelettel tudták elfojtani. A Kádár-kormány e rendelete értelmében vezető egyházi tisztségek betöltéséhez az állam előzetes hozzájárulására volt szükség, s a törvény visszamenőleg is érvényes. E rendeletet 1957 decemberében Túróczyra, 1958 júniusában Ordassra alkalmazták. Az előbbi helyét Vető Lajos vette vissza, az utóbbit – néhány órára – pedig Dezséry László, aki azonnal le is mondott s mindörökké eltűnt az evangélikus egyház életéből. Az állam által támogatott utódja Káldy Zoltán pécsi esperes lett, 1958. november 4-i beiktatásával a majdnem három évtizedes „Káldy-korszak” vette kezdetét.